

# LA *Llera* DEL TER

## UNA MIRADA ALS NOSTRES CEMENTIRIS



Reportatge  
**ANAR A CACERA AMB  
LA COLLA DE FLAÇÀ**



El retrat de l'artista  
**PABLO MOLINERO, EN UN  
BON MOMENT PROFESSIONAL**



Reportatge  
**LA LLERA DEL TER CELEBRA  
ELS VINT-I-CINC ANYS**



Bordils

## EDITORIAL LA LLERA, UN RECORREGUT DE 25 ANYS

Era el juny del 1996. Aquell mes va sortir el primer número de *La Llera del Ter*. Avui, aquest 2021, celebrem el quart de segle. L'aniversari, però, és doble, perquè fa justament 5 anys que vam reprendre el curs de *La Llera*, després que es deixés de publicar el 2011. Des del 2016, hem tret 10 revistes amb una idea molt clara: oferir un contingut de territori, absolutament local, i de qualitat. Escriure sobre vida menuda, la de prop, la d'ahir i la d'avui, la que ningú escriurà per nosaltres.

En aquest número parlem d'uns altres pobles, els dels morts. Proposem un itinerari pels cementiris de Celrà, Bordils, Mollet, Juià, Flaçà, Sant Martí Vell i Madremanya. Per ordre cronològic: des del cementiri de Celrà, que va ser, com explica l'Artemi Rossell, el primer a construir-se a mitjan segle XIX, fins al cementiri de Madremanya, beneït fa a penes una dècada. En Pep Navarra, autor del llibre *El cementiri de Juià*, signa la introducció del tema monogràfic, així com l'article dedicat al cementiri de Juià, obra de l'arquitecte gironí Rafael Masó. De fet, el projecte del cementiri de Flaçà també és del mateix arquitecte noucentista, com detalla en Pitu Pujol. I és que tots els cementiris tenen el seu què, la seva particularitat. El cementiri de Bordils, segons assenyalen en Jordi Barrera i en Xevi Jou, és una construcció inclosa en l'inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya. L'Oleguer Congost entra en el de Mollet, edificat al segle XIX, mentre que la Mar Camps passeja pel cementiri auster i ordenat de Sant Martí, alçat el 1936. Per últim, la Maria Puig ens porta al cementiri nou de Madremanya i, alhora, ens convida a passar al cementiri vell, al mig del poble, encara per desmantellar. La Marta Puig n'ha fet la il·lustració: un passadís amb tot de nínxols.

Pel que fa a les seccions habituals, en Miquel Terradez i en Xevi Jou han escrit dos reportatges sobre caçadors de Flaçà i Bordils, respectivament. I, entre aquestes pàgines, també podreu llegir articles de caire més històric: el pas del pintor Modest Urgell per les nostres terres, de la mà d'en Pitu Pujol; l'estudi de dos joves de Mollet a l'Institut de Girona entre els anys 1866 i 1936, a partir d'una recerca d'en David Guixeras, i la continuació de la història d'una de les nissagues de Can Quintana de Celrà, que ha investigat en Xavier Perich. I, per la seva banda, la Lia Pou conversa una estona amb l'Hermínia Fàbregas, ara que fa mig segle que va obrir la concorreguda carnisseria de Bordils.

Ens endinsem en qüestions més artístiques, perquè, com ja van escriure els primers redactors en el primer número de la revista, "la llera cultural de les nostres viles no està precisament eixuta". El fotògraf Martí Navarro ens presenta imatges del festival Desembre en Dansa de Celrà; la Clàudia Bussé entrevista l'escriptora Núria Esponellà, premiada per la novel·la *Ànima de tramuntana*; l'Íria Masó i en Pere Martín es troben amb la Rita Pijoan, veïna de Flaçà i autora del llibre *Diaris haitians*, i la Mar Camps entrevista l'actor Pablo Molinero, establert des de fa anys a la vall de Palagret. Com sempre, les darreres pàgines de *La Llera* són de reflexió pausada, més literàries, sobre el paisatge que ens envolta: un poema de JMà Uyà i tres proses dels escriptors Lluís Muntada, Xavier Cortadellas i Francesc Prat. Per acabar, un reportatge de Narcís Amich sobre Sant Miquel i el castell que, en realitat, mai va existir.

Estimades lectores, estimats lectors, bona lectura. I que així segueixi per molts anys més.

Lia Pou i Mar Camps



Sant Joan de Mollet

Procedència de les fotografies:  
Ajuntament de Girona (CRDI)



## 62

PRIMAVERA / ESTIU 2021

4-7

## REPORTATGE

**La Llera del Ter celebra els 25 anys** MAR CAMPS

8-30

## EL TEMA

**Cementiris, repositoris de la memòria** PEP NAVARRA

**El cementiri de Celrà** ARTEMI ROSSELL

**L'espai de Bordils que els vius compartim amb els morts** XEVI JOU I JORDI BARRERA

**Resguardant el passat, a Sant Joan de Mollet** OLEGUER CEBRIÀ

**El cementiri de Juià, obra de Rafael Masó** PEP NAVARRA

**El poema arquitectònic inacabat de Flaçà** PITU PUJOL

**El poble dels morts de Sant Martí Vell** MAR CAMPS

**Els dos cementiris de Madremanya** MARIA PUIG PARNAU

31

## LA IL·LUSTRACIÓ

**Repetint-se i esperant** MARTA PUIG

32-33

## FENT-LA PETAR AMB...

**Hermínia Fàbregas** LIA POU

34-35

## RADIOGRAFIES

**Desembre en dansa** MARTÍ NAVARRO

36-39

## EL RETRAT DE L'ARTISTA

**Pablo Molinero** MAR CAMPS

40-42

## RODAMON

**Records haitians** ÍRIA MASÓ I PERE MARTÍN

43-49

## REPORTATGE

**Contalles d'un caçador** XEVI JOU

**La caça menor a Flaçà** MIQUEL TERRADEZ

50

## ART

**Modest Urgell, el pintor que va passejar-se per la llera** PITU PUJOL

51-52

## ABANS DE LA LLERA

**Dos estudiants de Mollet a l'Institut de Girona (1866-1936)** DAVID GUIXERAS

53-54

## ABANS DE LA LLERA

**La nissaga de Can Quintana de Celrà (II)** XAVIER PERICH

55-56

## PERFIL LITERARI

**Una conversa amb Núria Esponellà** CLÀUDIA BUSSÉ

57-59

## REPORTATGE

**El 'castell' de Sant Miquel (I)** NARCÍS AMICH

60-66

## PENSAMENTS

**Petites virtuts en la catàstrofe** LLUÍS MUNTADA

**Les fronteres de Flaçà** XAVIER CORTADELLAS

**La torre Desvern: del pòrtland a l'ambient medieval** FRANCESC PRAT I FIGUERAS

'Setembre' JMa UYÀ



# La Llera del Ter celebra els 25 anys

Els pobles de Bordils, Celrà, Flaçà i Sant Joan de Mollet han reforçat la seva identitat local amb aquesta revista de patrimoni, memòria oral i actualitat que va néixer el 1996 i que, al llarg d'aquest quart de segle, ha passat per diverses etapes. L'any 2019, *La Llera del Ter* va rebre el X Premi Carles Rahola de Comunicació Local en la categoria de Millor Iniciativa Institucional.



A l'esquerra, en Josep Perich, la M. Dolores Quintana i en Jaume Font a la primera presentació de 'La Llera del Ter' a Flaçà, l'any 1996. Fotografia de Joan Llaussàs

"Quan sortirà?", pregunten veïns i veïnes quan *La Llera del Ter* ha d'arribar a bústies i botigues. Molts ja l'esperen a finals de juny i de desembre. Ve de lluny i és una revista arrelada. *La Llera* va néixer de la mà d'un grup de regidors i regidores de Bordils, Celrà i Flaçà l'any 1996: "Nosaltres desitjàvem confeccionar conjuntament un mitjà de comunicació que fos capaç de plasmar en lletra aquell esperit inquiet i àvid de coneixements que molta gent té. Perquè creiem que la llera cultural de les nostres viles no està pas precisament eixuta", escriuen a l'editorial del primer número. "Parlant amb gent, sempre sortien temes

comuns que, si no s'escrivien ni s'hi aprofundia, no quedaven reflectits enlloc: el tren petit, els aiguats o la séquia Vinyals", explica Jordi Barrera Coll (Bordils, 1954), que encara segueix en el projecte i és membre del Banc de Memòria de Bordils.

La inauguració de l'Institut de Celrà hi va tenir a veure, segons comenta l'aleshores regidor de Cultura, Vicenç Rigau (Celrà, 1962): "S'estava gestant l'institut i havia nascut el CAP. Aquests espais s'ubicaven a Celrà però tenien una dimensió supramunicipal. Volíem crear algun tipus de vincle cultural entre els pobles que agrupava l'institut". De fet, la idea inicial era relligar tots els municipis a cavall de la ciutat de Girona i la comarca del Baix Empordà: Bordils, Celrà, Flaçà, Juià, Sant Joan de Mollet, Sant Martí Vell i Madremanya. Finalment, però, només els tres pobles impulsors van tirar endavant la iniciativa, es va constituir l'Associació Cultural La Llera del Ter i un primer consell de redacció format per Carme Congost, Xevi Jou, Jordi Barrera i Benet Galí, de Bordils; Vicenç Rigau, Carina Font, Anna Planas i Miquel Argüelles, de Celrà, i Jaume Font i Miquel Godó, de Flaçà. La tria del nom va portar cua, com acostuma a passar quan neix una criatura. Algunes de les propostes eren: *L'Eixida, Aiguabarreig, Veïns, L'Obac, Vora Ter, Tram Mitjà del Ter, L'Arbreda, La Barca, L'Havent Sopat, Del Congost a l'Empordà, Ter-Gavarres...* El nom de *La Llera del Ter*, una ocurrència d'en Xevi Jou, es va imposar per un ampli consens. El riu uneix els pobles o, almenys, així era abans, quan els rius eren viscuts i hi havia barquers que traginaven la gent de Celrà a Medinyà i de Cervià a Bordils.

## JJ COMUNICACIÓ (1996-2005)

Es va contractar l'empresa JJ Comunicació per a la redacció dels continguts, el disseny i la maquetació: "En aquells moments, Pep Collelldemont, que participava i col·laborava en uns quaranta municipis, es va sorprendre amb *La Llera del Ter* perquè deia que érem els únics municipis que compartíem una revista", emfatitza en Jordi. El consell de redacció suggeria els temes i el periodista Ramon Ponsatí, de JJ Comunicació, s'ocupava d'escriure els articles. La primera revista, amb un tiratge de 1.200 exemplars, es va dedicar a les sales de cinema i va sortir al juny del 1996. Per anunciar-ne el naixement es va fer una tractorada. Dels remolcs penjaven pancartes i llençols amb el nom de *La Llera del Ter*.

La publicació tenia una periodicitat trimestral i, fins l'any 2004, es venia a les botigues a un preu simbòlic. Amb aquesta mesura, es volia donar valor a la revista i vetllar perquè fos autònoma dels respectius governs municipals: "No volíem que fos un pamflet de promoció dels ajuntaments; tot i que pot semblar contradictori, volíem que fos, fins i tot, de crítica i una mena d'observatori de la zona", diu en Vicenç.

## COORDINACIÓ DE MONTSE VILA (2005-2011)

*La Llera* va emprendre un nou rumb el 2005. Els ajuntaments de Bordils i Celrà –Flaçà se n'havia desvinculat feia poc– van decidir prescindir de l'empresa JJ Comunicació i encarregar la coordinació a la Montse Vila (Llagostera, 1969), l'aleshores bibliotecària de Celrà. Ella assumia gran part dels temes amb la complicitat d'un consell de redacció configurat per Jordi Barrera, Carme Congost, Xevi Jou, Jordina Turró i els joves periodistes celranencs Tania Tapia i Xavier Pi.

La Montse s'havia format en el món del periodisme local amb *El Butlletí de Llagostera* i havia treballat a la secció de "Cultura" d'*El Punt*: "Preteníem

«El nom de *La Llera* ha esdevingut una denominació geogràfica a l'hora de parlar dels pobles situats entre la ciutat de Girona i la comarca del Baix Empordà, entre el massís de les Gavarres i el riu Ter.»

que la revista fos una amalgama dels pobles de la Llera. Era coherent perquè la biblioteca no només era de Celrà, sinó de Bordils, Flaçà i els altres pobles". Prenent com a referència la revista *Gavarres*, es van revisar els continguts i es va renovar el disseny, a càrrec de Xavier Fontané: "Partíem d'una revista que era una recopilació d'esdeveniments passats i vam voler fer un canvi a la revista amb reportatges extensos, atemporals i de recerca. I, com es fa ara, recuperar la història, les festivitats i el folklore". Vila va plegar com a bibliotecària de Celrà l'any 2010. La revista va durar dos números més, sota

la coordinació d'Albert Roca, i va deixar de publicar-se. Les raons? D'una banda, la figura de la Montse havia estat el pal de paller els últims anys. De l'altra, els ajuntaments van perdre l'interès en la publicació, i probablement hi van contribuir els canvis de governs municipals després de les eleccions del 2011, en una època marcada per la crisi econòmica. I, sobretot, faltava un relleu que tardà ben bé cinc anys a arribar.



En Xevi Jou, la Mar Masfarré i en Francesc Prat, col·laboradors de de la revista, a la presentació de Bordils el gener del 2019. Fotografia de Mar Camps

## AIRES RENOVATS (2016-ACTUALITAT)

La bona feina feta havia deixat pòsit i qui més qui menys estava familiaritzat amb *La Llera*: o bé l'havia fullejada o s'hi havia vist retratat en algun article. Passades les eleccions del 2015, els ajuntaments van fer mans i mànigues per recuperar-la. Celrà va fer el primer pas i va contactar amb els ajuntaments de Bordils, Flaçà, Juià, Sant Joan de Mollet, Sant Martí Vell i Madremanya per reprendre la revista. Aquesta vegada, es va anar a picar a les portes dels consistoris de la riba nord del riu: Cervià de Ter, Viladasens i Sant Jordi Desvalls. Bordils, Flaçà i, com a novetat, Sant Joan de Mollet s'hi van avenir; la resta de municipis van tornar a refusar la idea.

«Mai s'havia documentat i reflexionat tant sobre el patrimoni compartit. Mai s'havia fotografiat la gent i la vida dels nostres pobles com ho ha fet Martí Navarro. Mai s'havia descrit el nostre paisatge de manera tan literària com amb els textos de Xavier Cortadellas, Núria Esponellà, Lluís Muntada, Francesc Prat i JMa Uyà.»

Ara fa cinc anys, la comunicadora cultural Lia Pou (Bordils, 1991), autora del Treball de Fi de Grau *“La Llera del Ter”*, quinze anys de comunicació local, i qui escriu aquestes línies, Mar Camps, vam començar a coordinar la revista i fins a dia d'avui. Al juny del 2016, dues dècades després de la primera publicació, va sortir a la llum el número 52. Des de llavors, surt dos cops l'any amb una tirada d'uns 2.000 exemplars, amb un altre disseny de Xavier Fontané i amb les fotografies professionals de Martí Navarro. L'any 2019, el projecte va guanyar el X Premi Carles Rahola de Comunicació Local a la Millor Iniciativa Institucional, lliurat pel Col·legi de Periodistes de Catalunya i la Diputació de Girona.



Presentació a Celrà després de la recuperació de la revista el 2016. Drets, d'esquerra a dreta: David Guixeras, Jordi Barrera, Miquel Terradez, Carme Congost, Eduard Baulida, Xevi Jou i Èlia Borràs. A baix d'esquerra a dreta: Xavier Cortadellas, Paula Ros, Pere Martín, Lia Pou i Mar Camps

Una trentena de col·laboradors voluntaris, a qui mai s'agrairà prou la seva tasca, signen els articles. *La Llera* ha sabut engrescar persones joves, sobretot dones, periodistes o del món de les lletres: Mercè Amich, Èlia Borràs, Clàudia Bussé, Oleguer Cebrià, Pere Martín, Mar Masfarré, Íria Masó, Anna Presas, Maria Puig, Marta Puig i Paula Ros. També historiadors, filòlegs i professionals amb una carrera ja consolidada: Pitu Pujol i Miquel Terradez, de la part de Flaçà, i David Guixeras, Òscar Herranz i Miquel Parramon, que formen la colla de Mollet. Membres del Taller d'Història de Celrà s'hi han afegit: Narcís Amich, Lluís Camps, Artemi Rossell i, també, Xavier Perich. Des dels inicis, en Jordi Barrera, en Xevi Jou i la Carme Congost guien el curs de la revista.

«L'objectiu és seguir fent una revista de territori, desacomplexadament local, amb exigència i continguts de qualitat; una revista que parla de l'ahir, i també de l'avui, des d'una mirada fresca i contemporània.»

va escollir aquest nom per al seu gimnàs a Celrà: La Llera. I qui, a hores d'ara, no s'hi sent identificat?

El dia que la revista desaparegui, la denominació romandrà. De totes maneres, no ens hem pas d'amoïnar. Hi ha *Llera* per a estona i més d'un canvi a la vista. L'objectiu és seguir fent una revista de territori, desacomplexadament local, amb exigència i continguts de qualitat; una revista que parla de l'ahir, i també de l'avui, des d'una mirada fresca i contemporània. Aquest any que en fem 25, a partir del número vinent, s'aconseguirà

allò que des de bon començament s'havia perseguit: unir tots pobles d'aquesta plana entre el Ter i les Gavarres.

*Mar Camps i Mora*

Ens atrevim a dir que mai s'havia documentat i reflexionat tant sobre el patrimoni compartit (a banda dels indispensables treballs realitzats des del Banc de Memòria de Bordils, el Taller d'Història de Celrà i per part d'historiadors locals de Flaçà). Mai s'havia fotografiat la gent i la vida dels nostres pobles com ho ha fet Martí Navarro i tampoc mai s'havia descrit, de manera tan literària, el nostre paisatge. Val la pena rellegir i subratllar tots els articles de la secció "Pensaments" dels escriptors Xavier Cortadellas, Núria Esponellà, Lluís Muntada i Francesc Prat. A cada número, recordem el poeta, dramaturg i professor de l'Institut de Celrà J.M. Uyà (Sabadell, 1960 – Monells, 2019) amb la divulgació de la seva obra.

## UNA DENOMINACIÓ GEOGRÀFICA

*La Llera del Ter*, al llarg d'un recorregut de 62 números, ha dotat d'autoestima i ha reforçat la identitat dels pobles empordanesos de la comarca del Gironès. Curiosament, el nom de la revista –escollit per una raó capriciosa o més aviat poètica, perquè de lleres del Ter n'hi ha des d'Ulldeter fins a l'Estartit– ha acabat batejant el territori: "Volíem que el nom de la revista ens unís a tots i ha acabat sent una denominació geogràfica. Actualment, a l'hora de parlar d'aquests pobles, és comú parlar dels 'pobles de la llera del Ter'", afirma en Vicenç Rigau. Tant és així que el futbolista Pere Pons, de Sant Martí Vell,



Presentació a Sant Joan de Mollet, març 2020.  
Fotografia de Josep Bursset



Les coordinadores de la revista, Lia Pou i Mar Camps, recollint el X Premi Carles Rahola a la Millor Iniciativa Institucional, l'any 2019

# Cementiris, repositoris de la memòria

Des de ben antic, totes les societats humanes acomiaden els seus difunts amb alguns rituals basats en les creences cosmològiques i religioses que comparteixen sobre el sentit de la vida terrenal i un possible més enllà.



Interior del cementiri de Bordils. Fotografia de Martí Navarro

Històricament, s'ha delegat aquest comiat a alguna institució/Església, que organitza aquesta darrera etapa a la Terra. Però les mateixes persones també gestionen en vida el seu funeral o comiat fent testament, disposant i manifestant desitjos de com volen ser acomiadats i què volen que es faci amb els seus béns i propietats. Bàsicament, hi ha dos sistemes de desprendre's dels cadàvers: l'enterrament o inhumació i la incineració o cremació. Amb la implantació del cristianisme i la creença que la mort del cos és un *mentrestant* a l'espera de la resurrecció

per a una *altra vida*, a casa nostra l'enterrament del cos es va adoptar com a forma única i ha estat la imperant fins fa poc. I al principi es va pensar: on es podia ser enterrat més a prop de Déu que a l'interior d'una església? Però l'augment del nombre de morts de seguida va fer quedar petits els interiors i es va prohibir enterrar-hi (excepte eclesiàstics i persones amb títols nobiliaris). Era necessari disposar d'uns espais exteriors destinats als enterraments: els *cementiris* (paraula que originàriament significa 'dormitori'). I, per no sortir del recinte sagrat,



els cementiris es van construir enganxats als murs exteriors de les esglésies, com encara perduren en molts poblets de les nostres comarques.

A partir del segle XVIII, amb un fort creixement de la població, sobretot a les ciutats, també va augmentar el nombre de morts (per causes naturals, epidèmies i guerres) i van agreujar-se les problemàtiques sanitàries derivades de tenir els cementiris al mig dels centres urbans. Per això, les autoritats civils espanyoles van començar a legislar, amb la publicació d'una Real Orden de Carles III (1784), sobre un tema que fins aleshores era exclusiu de l'Església catòlica. S'introduïa el concepte de *salut pública* i s'obligava els consistoris municipals a construir de forma improrrogable cementiris municipals als afores dels nuclis urbans en substitució dels parroquials: "Han de ser levantados fuera del poblado, en parajes ventilados, y terrenos cuyas características faciliten la degradación de la materia, sin posibilidad de efectuar contacto con las capas freáticas". Progressivament, i durant el segle XIX, es van anar concretant les condicions de construcció (tancament perimetral i recinte civil) i d'ubicació (en els pobles de menys de 5.000 habitants, havien d'estar com a mínim a 500 metres del nucli urbà). Cada ajuntament, amb l'assessoria de la Junta Municipal de Sanitat i del capellà, havia d'instruir un expedient que inclogués un plànol autoritzat per un arquitecte, enginyer o mestre d'obres (els de Juià i Flaçà els va fer l'arquitecte Rafael Masó) i un informe de dos metges. També se'ls autoritzava a cobrar taxes. Es passava, així, almenys en els aspectes materials, del control parroquial al públic o civil.

A les poblacions que s'industrialitzaven, els nous cementiris es van construir als afores entre el 1820 i el 1830 (Girona, Olot, Figueres, Sant Feliu de Guíxols, Banyoles...). Aquests primers cementiris són un bon exemple de com es reflectia el model de planificació urbanística de l'època a la "ciutat dels morts" (carrers, enjardinament, posició segons l'estament social...), així com les manifestacions artístiques, sobretot escultòriques, en mausoleus, làpides i ornaments. El fet d'estar situats als afores va comportar la necessitat de disposar d'un carruatge o cotxe de morts per al trasllat del taüt a l'església i al cementiri amb tot el seguici al darrere. I aquí s'hi tornava a reflectir el nivell econòmic del municipi i del difunt, amb un ventall que anava des dels carruatges de gran luxe fins a un simple carro pintat de negre.

Però als pobles tot anava a un altre ritme, segurament perquè des dels ajuntaments no es feia gaire pressió i també perquè l'Església no tenia gaire interès a haver d'assumir el cost de la construcció amb els fons econòmics de la parròquia, i per la pèrdua de poder moral que representava. Va ser cap a finals del segle XIX que es construïren els cementiris de Celrà, Bordils i Mollet, i, ben entrat el segle XX, els de Juià, Flaçà i Sant Martí Vell. Madremanya, el més tocatardà, no ho ha fet fins al segle XXI. Durant la II República, els cementiris es van municipalitzar i se'n va treure la confessionalitat, però durant el franquisme l'Església en va tornar a agafar el control fins al 1950, quan van passar a ser totalment serveis municipals, tot i que la gestió pot estar en mans privades.

A finals del segle XX, es reproduïa la situació de mala ubicació i manca d'espai a fora i a dins dels cementiris, similar a la denunciada al segle XVIII. A fora perquè, amb el creixement dels eixamples i les urbanitzacions, alguns cementiris han quedat envoltats d'edificacions. I a dins perquè, en alguns moments, l'augment de difunts associat al major nombre d'habitants podria comportar manca de nínxols i els cementiris no es podrien ampliar en el seu lloc actual.

## VALORS I CREENCES SOBRE LA MORT AL S. XXI

Però, entrats al segle XXI, ja no impera el monolitisme cristià i s'estan capgirant creences i valors sobre la mort. A part de persones d'altres religions, amb l'augment d'ateus i agnòstics es va prioritzant la incineració, i això fa que l'espai necessari per dipositar les cendres en columbaris (si és que es porten al cementiri) sigui molt menor que el dels taüts i que s'elimini molta de la simbologia religiosa i ornamental. I una concepció menys tràgica de la mort també fa augmentar l'interès cultural per visitar els cementiris i neix el turisme funerari, que els entén com a llocs de repòs i pau amb uns valors estètics a contemplar. Es cregui en el que es vulgui, però el que és segur és que els cementiris, com diu Rosa Maria Gil, són "un repositori de la memòria més íntima dels veïns d'un lloc" que ens cal preservar amb tot el respecte.

*Pep Navarra*

# El cementiri de Celrà

Es va inaugurar cap al 1850, tot i que el trasllat dels cadàvers del cementiri vell fins al nou, prop de can Guimerri, va finalitzar el 1864.



Entrada principal del cementiri de Celrà. Fotografia de Martí Navarro

A l'edat mitjana era corrent a les parròquies ubicar els cementiris a tocar de les esglésies. El poble de Celrà seguia aquest costum, ja que l'antic cementiri estava situat al costat de l'església i ocupava la meitat de l'actual plaça de l'Església. L'altra meitat, a un nivell inferior, era ocupada per la plaça de la Font, i entre les dues hi havia ubicats la font i l'abeurador.

A finals del segle XVIII i principis del XIX, els diferents governs, mitjançant reials ordres i cèdules, començaren a parlar de la necessitat de traslladar els cementiris als afores de les poblacions.

Aquests trasllats estaven influenciats pels coneixements mèdics del moment, que consideraven que la descomposició de la matèria orgànica –cadàvers, escombraries, aigües negres i aigües estancades– alliberava unes substàncies (miasmes) que eren l'origen de les malalties. En la descomposició de la matèria orgànica, la més perillosa, segons la teoria, era la dels cadàvers humans. Per aquest motiu calia traslladar els cementiris a llocs allunyats de la població, envoltar-los d'un mur i plantar-hi xiprers perquè absorbissin la humitat i la descomposició.

A Celrà, llegim en una acta de conciliació del 1849, entre un veí de la plaça de la Font i l'Ajuntament, que en aquella data el cementiri ja no s'utilitzava per fer-hi inhumacions, és a dir que ja es devia utilitzar el nou, i el vell quedava amb les sepultures. En el ple del 31 d'agost de 1854 es comentà que ja s'havien fet les parets del nou cementiri, però no hi havia diners per a fer les portes, i per aquest motiu Josep Galter, que formava part de l'Ajuntament en el grup dels màxims contribuents, s'oferí a pagar les obres a fer a canvi que se li descomptés de les contribucions de l'any següent. S'acceptà la proposta i s'acordà que les portes havien de ser de ferro i tanca amb forrellat. El trasllat dels cadàvers i les restes cadavèriques es degué fer de mica en mica, ja que en una altra acta del 1855 llegim que "seria de grande utilidad para el vecindario el que se señalase a los sepultureros lo que deben percibir de salario para llevar los cadáveres al cementerio gradualmente y asi mismo, el hacer los hoyos para enterrar dichos cadáveres".

El 1864 el trasllat havia finalitzat i el seu cost havia estat de 1.600 rals de billó. Ens hem de preguntar com es va fer aquest trasllat, ja que molts recordem que, quan es van fer les obres de sanejament del poble, en tot l'espai del que ara és la plaça de l'Església es van trobar restes òssies. Per tant, es van retirar tots o només una part dels cadàvers? I si l'antic cementiri era davant de l'església, com és que també sortien ossos a altres indrets de la plaça? És que hi havia un cementiri més antic en un altre indret proper a l'església? Però existien nínxols a l'antic cementiri? Hem de dir que no, ja que la seva construcció no es generalitzà fins a mitjan segle XIX. La manera més corrent d'inhumació era fer una fossa, dipositar-hi el cadàver i cobrir-lo amb terra. Aquesta és una pràctica que es fa des de molt antic i que a la nostra població va perdurar fins ben entrat el segle XX, ja que fins no fa gaire temps testimonis orals recordaven encara aquesta forma d'inhumació al cementiri de Celrà. Tenim constància d'aquesta pràctica en el ple de l'Ajuntament de Celrà del 17 de març de 1933, quan s'exposà la sol·licitud de la vídua de Pere Pagans Lladó de construir un panteó al cementiri, i es comentà en el ple que, com que la gent no tenia nínxols en propietat i havia de fer l'enterrament a terra, la construcció d'un panteó no suposaria cap perjudici.

## EL TRAJECTE FINS A CAN GUIMERRI

El trasllat dels fèretres fins al cementiri es feia portant-los a les espatlles i seguia l'itinerari següent: plaça Nova (plaça de Catalunya), travessera de la Plaça Nova, baixada de la Doma, caminal d'en Taberner (actual travessera del Pou Vila) i camí de l'Aulet. Per millorar aquest recorregut, el 1883 s'arribà a un acord amb Sixte Taberner Cornellà per ampliar el caminal que travessava el seu camp, que tindria una amplada de 12 pams, i l'Ajuntament va construir una paret seca al costat sud. Però no devia ser de suficient amplada, ja que el 1909 se li compraren al mateix propietari 30 m<sup>2</sup> de terreny, se li pagaren 100 pessetes i la paret que s'havia de fer també anà a càrrec de l'Ajuntament.

Com que el cementiri estava allunyat de la població i el trasllat dels fèretres a espatlles dels portadors era molt molest, el 1919, en un ple de l'Ajuntament, un regidor proposà la compra d'un cotxe fúnebre per fer el trasllat, però no s'acceptà per la falta de diners. El 1927 (ple del 2 de març) es donà conformitat a la compra d'un carruatge i el mateix any es va fer un concurs per a la conducció del carro de morts. Es va decidir que al conductor del carro se li pagarien 500 pessetes anuals i que havia de portar el seu animal, que havia de ser de color negre. El servei va començar a partir de l'1 de gener de 1928. Es van fer unes ordenances municipals i hi havia tres preus: 50, 25 i 15 pessetes. Les



Vista exterior del cementiri de Celrà des del carrer de l'Aulet.  
Fotografia de Martí Navarro



La capella del Sant Crist que es troba a l'interior del cementiri. Fotografia de Martí Navarro

diferències eren per l'ornament del cavall i del cotxe. Aquest carruatge es va construir íntegrament a Celrà: es van pagar 600 pessetes al carreter Josep Marquès, 295 al baster Narcís Vila i 687 al ferrer Josep Grau. El pintor era de Girona, i va cobrar 300 pessetes per pintar-lo tot de negre. El carruatge es guardava en un local al carrer del Directori (actual Ronda de Baix), i després de la guerra Civil es va fer servir com a dipòsit del carro de morts el local de l'avui desaparegut Centre Republicà.

En temps de la II República, i segons la Llei de 30 de gener de 1932, se secularitzaren els cementiris. En el ple del 8 d'abril de 1932 s'acordà que l'Ajuntament es faria càrrec del cementiri, i el 2 de gener de 1933 es requerí al capellà de la població que en el termini de tres dies entregués la relació dels propietaris dels nínxols. En el document presentat hi havia 227 nínxols. En el ple de l'11 de setembre de 1933 s'aprovà la construcció de més nínxols, que tindrien la configuració actual de quatre pisos. A partir d'aquest moment es deixaren de fer inhumacions a terra. El 1939 els cementiris tornaren a ser propietat de l'Església i a Celrà, el dia 1 d'abril de 1963, a causa de les dificultats econòmiques de l'Església per poder mantenir el cementiri, aquest es traspasà altre cop al municipi.

Actualment, quan succeeix una defunció, les gestions són dutes a terme per una empresa funerària,

però antigament aquesta tasca la feia una família celranenca, que s'encarregava d'avisar el capellà, tocar les campanes, fer els recordatoris, etc., i com que eren fusters, també construïen els taüts. Tenim constància dels següents membres de la família: Narcís Mitjà, Joaquim Mitjà, Emili Mitjà, Joaquima Mitjà (tot i que portava el nom de la filla, qui seguia amb l'ofici era el seu marit, en Camilo Güell) i Llorenç Figuerola (gendre de la Joaquima). En el ple del 30 d'abril de 1969 s'acordà que l'empresari Joan Poch de Girona (Funerària Poch) s'encarregaria del trasllat dels cadàvers al cementiri.

## EL CEMENTIRI NO CATÒLIC

El 1905 hi va haver una proposta de creació a Celrà, per ordre del Govern Civil (ofici del 17 de maig de 1905), d'un cementiri per als no catòlics, també anomenats *cementiris neutres* o *cementiris per a dissidents*. Qui s'havia d'enterrar en aquests cementiris? Els apòstates, integrants de sectes herètiques, excomunicats, suïcides, morts en duel, aquells que fessin incinerar el seu cos i els pecadors públics. El 17 d'octubre de 1905 l'arquitecte provincial presentà uns plànols i un pressupost de 460,10 pessetes per executar les obres, però no es va arribar a fer.

Artemi Rossell Ferrer  
Taller d'Història de Celrà

# L'espai de Bordils que els vius compartim amb els morts

Durant segles, els morts s'enterraven entre els vius. A Bordils, com a la majoria dels pobles, s'enterraven al voltant de l'església i dintre l'espai sagrat o el que s'anomena "sagrera", un espai que comprenia el terreny de trenta passes al voltant de l'església.

Ara bé, a partir del segle XV l'autoritat eclesiàstica va permetre fer enterraments a l'interior dels temples, però en ser un espai reduït van haver de reservar-lo només per a personalitats religioses o persones benestants. Va ser el 3 d'abril de 1787 que el rei Carles III va ordenar la fi de les inhumacions indiscriminades, per raons de salubritat. Malgrat aquesta ordre reial, a Bordils no trobem que es facin els primers passos per traslladar el cementiri fora de la "sagrera" fins al projecte elaborat pel destacat arquitecte neoclassicista Martí Sureda Deulovol (1822-1890), important urbanista de la ciutat de Girona i l'innovador de l'arquitectura a tota la regió gironina, que ve a Bordils el 29 d'octubre de 1864 i, juntament amb una comitiva formada per membres de l'Ajuntament, fa un recorregut pel voltant del poble per escollir l'indret idoni per a la construcció del cementiri. Es posen d'acord que, tenint en compte les inundacions periòdiques que es produeixen pels desbordaments de rieres i també els vents dominants, el millor lloc per fer-lo són unes terres conegudes com La Doma, procedents de l'Església però que amb la desamortització havien

passat a ser propietat de l'Estat, confrontades amb propietats de Bartomeu Masó i del marquès de la Quadra. Aquesta ubicació, segons la memòria, era a ponent de la població, al costat del camí de Bordils a Medinyà. El projecte, signat pel mateix Martí Sureda com a arquitecte provincial de Girona, amb el pressupost detallat (22.197,89 pessetes) i el plec de condicions per executar les obres, té data del 9 de novembre de 1864.

«El primer projecte –que no es va dur a terme– del nou cementiri va ser obra de l'arquitecte Martí Sureda, el 1864.»

«El cementiri és una obra inclosa en l'inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya.»

No en sabem els motius, si foren econòmics, burocràtics o ves a saber què, però l'obra projectada per l'arquitecte Sureda no es va dur a terme. El que sí que hem pogut trobar és l'expedient de sol·licitud que l'Ajuntament de Bordils tramita el 29 de novembre de 1870 a l'Excelentíssima Diputació de Gerona per a la construcció d'un nou cementiri. El 13 de desembre, la Diputació dona el vistiplau al projecte, ja que reuneix tots els requisits que establien les reials ordres, és a dir, la còpia de l'acta de la sessió en què es va acordar el

trasllat i que tenien el terreny on construir-lo, comprat al propietari D. Bartolomé Castelló pel preu de 933,34 pessetes, que era en un lloc elevat i uns 600

metres lluny del poble. I, malgrat no presentar ni un plànol ni un pressupost de l'obra, com que, en primera instància, només es preveu envoltar-lo amb una simple tanca de pedra amb un pressupost calculat en unes 1.500 pessetes, l'Ajuntament ja disposa de 2.140 pessetes, la Junta Revolucionària va entregar 2.000 pessetes del cobrament del primer trimestre del pressupost anual i hi ha una assignació de 2.040 pessetes romanent de l'extingida Guàrdia Rural, i, en cas que no en fessin prou, es faria una aportació dels veïns. Així que la Diputació fa un informe favorable i el governador civil de la província de Girona autoritza l'Ajuntament a donar permís per començar el 3 de febrer de 1870, en aquesta primera actuació; més endavant, en cas que es volgués acabar l'obra del tot, caldria presentar el projecte.

«Els nínxols estaven situats a la perifèria del recinte, adossats a les parets exteriors. Formaven unitats de quatre nínxols, en què els superiors eren d'unes dimensions més petites, destinats a enterraments derivats de la nombrosa mortalitat infantil de l'època.»

Aquí tampoc sabem com va anar tot plegat, ni qui va fer el projecte, o potser es va valdre del d'en Sureda, sobretot en el que feia referència a la planta i la distribució, però amb canvis substancials en la capella neoclàssica i en l'entrada monumental que aquell havia projectat, ja que el nucli urbanitzat de l'antic cementiri que tenim a Bordils data del 1883, amb una superfície de 1.540 m<sup>2</sup>. És a dir que, 99 anys després de la promulgació del Reial Decret de Carles III, el cementiri es trasllada del nucli a aquest nou emplaçament.

## PATRIMONI ARQUITECTÒNIC

El cementiri de Bordils és una obra municipal que reuneix uns



Tots els nínxols estan coronats per petit frontó i una creu de pedra. Fotografia de Martí Navarro

certs valors artístics, arquitectònics i històrics que han fet que estigui inclòs en l'inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya. En el seu origen, el cementiri es desenvolupava en planta rectangular, amb una capella al fons de l'eix que comunicava amb la porta d'entrada principal. Els nínxols estaven situats a la perifèria del recinte, adossats a les parets exteriors. Formaven unitats de quatre nínxols, en què els superiors eren d'unes dimensions més petites, destinats a enterraments derivats de la nombrosa mortalitat infantil de l'època. Aquests grups de quatre nínxols estaven rematats amb un frontó amb una creu (símbol de resurrecció) sobre una peanya en forma de triangle. A l'eix central s'hi van construir quatre tombes mausoleu propietat de

«A l'eix central s'hi van construir quatre tombes mausoleu propietat de gent benestant del poble i una d'aquestes es va destinar a acollir les despulles de les víctimes de la repressió dels comitès antifeixistes a principis de la guerra Civil (1936-1939).»

gent benestant del poble i una d'aquestes es va destinar a acollir les despulles de les víctimes de la repressió dels comitès antifeixistes a principis de la guerra Civil (1936-1939).

Posteriorment el cementiri es va anar ampliant i se'n va anar modificant l'estructura originària. Si busquem en els arxius, veiem que s'hi va actuar el 1965, amb la construcció d'una tanca perimetral que va ampliar-lo en 718 m<sup>2</sup>, els anys 1976, 1979, 1987, 1996, 1998 i 2000, amb ampliacions dels nínxols, i el 2003, que es va rehabilitar la capella per convertir-la en un porxo d'accés a la nova ampliació de la cara oest.

*Xevi Jou i Jordi Barrera*



Un panteó i la capella del cementiri de Bordils. Fotografia de Martí Navarro

# Resguardant el passat, a Sant Joan de Mollet



Vista interior del cementiri de Sant Joan de Mollet. Fotografia de Martí Navarro

Sant Joan de Mollet és un municipi amb un passat poc estudiat, una població amb una història que es remunta a l'edat mitjana, ja que les primeres informacions escrites sobre la localitat daten de l'any 844. Tot i això, costa conèixer la història recent del poble i el cementiri és només un exemple d'aquest desconeixement.

Segons els documents oficials que ha preservat l'Arxiu de Girona, el cementiri es va construir l'any 1800 i ocupava una superfície de 684 metres quadrats. De fet, els extractes d'Hisenda de l'època expliquen que, quan es va començar a edificar, es va alçar en una zona rústica, un descampat que ni tan sols tenia nom de carrer.

La darrera gran reforma per a la seva conservació i arranjament es

«Emergeix la figura de Ramon Bardera, que gairebé durant tota la vida s'ha responsabilitzat de les gestions vinculades als enterraments.

Era la persona a qui l'Ajuntament trucava quan es moria una persona del poble i ell s'encarregava de la paperassa vinculada a l'enterrament i del contacte amb la funerària.»

va aprovar a finals del 1975, durant el mandat de l'alcalde Joan Guinó Ferrer. El mateix Guinó, que havia pres possessió l'any 1966, va convertir-se en l'últim alcalde del poble de l'època franquista. De fet, les obres de millora van coincidir amb la seva reelecció sense oposició a finals del mateix 1975, poc després de la mort de Francisco Franco.

Emergeix la figura de Ramon Bardera, que gairebé durant tota la vida s'ha responsabilitzat de les gestions vinculades als enterraments. Era la persona a qui l'Ajuntament trucava quan es moria una persona del poble i ell s'encarregava de la paperassa vinculada a l'enterrament i del contacte amb la funerària. De fet, aquest càrrec va ser heretat, ja que el seu pare també havia assumit aquestes funcions durant bona part del segle XX.



## EL POBLE ENGOLEIX EL CEMENTIRI

Mollet ha anat creixent urbanísticament i el cementiri s'ha integrat en el conjunt de cases d'una de les parts més noves del municipi. Actualment, molt a prop del cementiri s'hi pot trobar la Clínica Dental Mollet, un dels principals negocis del poble. Situat prop de l'església i el casal, per arribar-hi s'ha de passar pel carrer de Joan Adroher Gich i trencar just al costat del carrer de Noguerons, una zona construïda moltes dècades després que el cementiri.

Uns bancs acompanyats d'uns arbres que hi fan ombra anticipen l'entrada de ciment, un espai sovint convertit en aparcament per la clientela de la clínica dental. Quan entres al cementiri, t'envolta el passat més o menys recent d'aquest poble, però davant per davant et trobes una construcció d'obra vista, que arrecera dos

«Quan entres al cementiri, t'envolta el passat més o menys recent d'aquest poble, però davant per davant et trobes una construcció d'obra vista, que arrecera dos bancs de jardí, o de carrer, que et sorprèn. Si tires pel dret i te'n vas recte cap a aquesta mitja cúpula, trobes una làpida del segle XIX, gastada pel temps, que recorda un antic capellà d'aquest poble, i el contrast encara et sobta més.»

bancs de jardí, o de carrer, que et sorprèn. Si tires pel dret i te'n vas recte cap a aquesta mitja cúpula, trobes una làpida del segle XIX, gastada pel temps, que recorda un antic capellà d'aquest poble, i el contrast encara et sobta més.

La millor opció és caminar pels laterals i entretenir-se a llegir el lleu rastre dels que ja no hi són. Moltes làpides recullen només dos cognoms de família, però les més interessants ens diuen qui era i quan va viure la persona que reposa rere aquella llosa. A vegades fins i tot hi trobem alguna fotografia, detall dels descendents perquè tots recordem l'aspecte que tenien els que ja no hi són. La peculiaritat, que crida l'atenció, és que en molts marbres hi trobem gravat l'any de defunció, però no el de naixement; el que hi diu és quants anys va viure aquella persona. El més important és el temps que s'ha viscut i com s'ha sabut o pogut viure.

*Oleguer Cebrià*



Cementiri de Sant Joan de Mollet. Fotografia de Martí Navarro



El cementiri, pintat de blanc i amb els nínxols acabats amb una creu, de Juià. Fotografia de Josep Bursset

# El cementiri de Juià, obra de Rafael Masó

*Et venen ganes d'abraçar-lo.  
Ho fas, sens dubte, amb la mirada  
perquè el perímetre té la justa mesura.*

Judit Pujadó

Imaginem-nos la situació a principis del segle XX. La població de Juià tenia uns 470 habitants i el cementiri estava situat al costat de l'església parroquial de Sant Pere, on ara hi ha l'esplanada de la plaça. Era un cementiri totalment integrat a la vida quotidiana i s'havia convertit en el pati de la mainada, que anaven a escola allà mateix, en una dependència parroquial. S'hi enterraven tots els cadàvers dels difunts del poble, i en els darrers cinquanta anys hi havia hagut més de 500 defuncions. Era evident que estava saturat i que la descomposició de tots aquells cosos devia fer tanta pudor que el 1916 l'Ajuntament va plantejar la necessitat de construir un cementiri nou als afores, amb l'argument "que los aires que lo dominan conducen con facilidad a la población esos miasmos putridos, que muy bien pueden contribuir al desarrollo de cualquier enfermedad contagiosa".

## ENCÀRREC DEL PROJECTE

L'alcalde, Josep Taberner, va fer les gestions per a l'elaboració de l'expedient de construcció. La primera preocupació fou trobar un terreny adequat i al mínim cost (disposava d'un pressupost de 1.776,80 ptes. / 10,67 €). Va aconseguir-lo amb la cessió d'ús que la família Casellas-Gou va fer de la finca El Clos, al peu de la serra de Vall-lloba (això sí, a canvi de l'exempció de tributs d'enterrament i de poder-hi construir un panteó familiar).

El projecte arquitectònic es va encarregar a Rafael Masó i Valentí (1880-1935), arquitecte noucentista gironí casat amb Esperança Bru, que descendia de Can Dansa de Juià. Masó va enllestir el "Proyecto de Cementerio en Juyá" al febrer del 1917, i se'n

conserva un plànol preparatori dibuixat amb llapis i un plànol definitiu fet amb tinta i signat. Va projectar tot el conjunt tancat amb un mur perimetral i seguint uns eixos de simetria ben marcats, amb un replà i una portalada d'accés orientats a sud, una capella i una sala d'autòpsies a nord, dues fileres de catorze nínxols adossades al mur est i un ampli fossar central enjardinat. Aquesta harmonia que té tot el conjunt ve donada per la simetria respecte als dos eixos principals perpendiculars i perquè tota la construcció s'ajusta a la proporció àuria (les mides dels murs perimetrals són 32,5 m x 20 m i 2,20 m d'alçada).

Una comissió formada per membres de l'Ajuntament i de la Junta Local de Sanitat en feia el seguiment. Coneixedora dels gustos de Masó pel disseny i la decoració amb ceràmica (com el que estava fent per a la façana del cementiri de Girona), no va estar-se d'advertir-lo que es limités a "trazar una obra de suma necesidad, atemperándose a lo más sencilla, metódica, de solidez y seguridad para la custodia de los restos humanos y aparte de todo lujo impropio de la grave seriedad de tan sagrado recinto". Així que, quan Masó va presentar-los el projecte, van aprovar-li les "formes" projectades però van considerar que no calia fer els nínxols adossats i que n'hi havia prou que "estiguessin marcats a terra i designats per línies divisòries de rajols". Va caldre adjuntar-hi un informe de dos metges (Esteve Pujol i Antoni Casellas) i un de l'arquitecte provincial, Manuel Almeda.

L'arquitecte Masó va fer dos pressupostos. L'"oficial" pujava a 6.541,92 ptes. (39,32 €), però un altre, escrit amb llapis amb l'anotació de "lo més necessari pujará", estava rebaixat a 2.660 ptes. (16 €), perquè se n'excloïa la construcció de la capella, l'altar i qualsevol element decoratiu. El 21 de març de 1918 es va aprovar el pressupost oficial amb el segell de la Diputació i la signatura del governador interí, Juan Quejero.

## POSEM-NOS A TREBALLAR, PERÒ... AIXÒ QUI HO PAGA?

És el que es preguntaven des del Consistori després de saber que els tocava pagar tota l'obra, perquè el rector deia que la parròquia no tenia fons. En els pobles que no disposaven de prou pressupost, i com passava en la majoria d'obres considerades d'interès públic, la construcció anava a càrrec dels

veïns pel sistema de "fer o anar a terralló", una prescripció personal amb hores de treball que havien de fer alguns homes. Així, durant l'any 1918 es va fer la fonamentació i el tancament perimetral amb pedres cedides per en Saguer i en Vidal, propietaris d'una finca veïna. No consta que hi hagués cap mestre d'obres ni que l'arquitecte en fes seguiment. És, doncs, una obra ben popular.

El fons econòmic s'esgotava tot i haver consignat una segona quantitat de 1.554,86 ptes. (9,35 €). Per recaptar nous fons, es va aprovar una taxa de 20 ptes. (0,12 €) per als qui volguessin comprar el dret de poder-hi construir nínxols. Però, com que encara no n'hi havia prou, es va recórrer a un préstec de 1.500 ptes. (9 €) concedit per Joaquim Castelló, a un interès anual del 5%. A més de les parets perimetrals, es va construir la sala d'autòpsies i la part civil, però les limitacions pressupostàries van fer que, per tal d'abaratir costos, no es construïssin la capella, la portalada amb arc ni el replà d'accés.

Acabada aquesta part de l'obra, l'Ajuntament en volia fer una inauguració oficial, però els plans es van trastocar per la mort sobtada de Josep Martí i Massot (un exalcalde), que va obligar a beneir-lo precipitadament –"sin solemnidad ni esplendidez"– per poder-lo enterrar. Era el 30 de gener de 1920, ara fa poc més de cent anys. Si atenem els llibres de comptes de l'Ajuntament, sabem que el total de despeses destinades a la construcció del cementiri va ascendir a 4.831,28 ptes. (29 €).

## CADASCÚ A LA SEVA MANERA...

Acabada la tanca, l'Ajuntament va deixar d'intervenir-hi i cada propietari es construïa els nínxols segons les seves necessitats ("tot veí que dins del termini de dos mesos entregui la quantitat de 20 pessetes (0,12 €) tindrà dret al terreny necessari per a l'ocupació d'un nínxol que podrà construir pel seu compte i on li assenyali la junta del cementiri"). Així, se'n van adossar a les dues parets laterals i, mentre que alguns en sobresortien, altres només tenien una boca. A l'espai del fossar també s'hi enterrava gent molt pobre, com fou el cas d'un home que, en no poder pagar la caixa, el van ficar dins un sarrió.

El que sí que es va construir de seguida fou el panteó i la cripta de la família Casellas-Gou (els propietaris del terreny), i aquí no s'hi va escatimar res. A l'exterior hi ha un túmul de pedres coronat per



El panteó del cementiri de Juià. Fotografia de Josep Bursset

una creu de la Penitència i el Sagrat Cor, obra de Guiu i Novoa de Figueres. Tot el conjunt està tancat amb unes barres de ferro, com també és de ferro la porta de la cripta, que amb tota probabilitat van fer els serrallers Cadenas de Girona, col·laboradors de Masó. Es baixa a l'interior per una escala feta de rierenc, amb la inscripció en tres escalons que diu "Pregueu/pels/morts".

## HI HEM DE POSAR ORDRE

El 1966, en temps de l'alcalde Pere Rosdevall, es va obligar als propietaris que en el termini d'un any construïssin la columna de tres boques i una de molt petita a dalt de tot (on s'hi ha enterrat algun albat o s'ha fet servir d'ossera). S'uniformitzava tot el conjunt amb la col·locació dels nínxols encastats a la paret en dues fileres simètriques i oposades, cada una separada per la meitat per un òscul.

Des d'aleshores, aquest cementiri té dos trets ben característics: l'un és el color blanc de tot el conjunt, gens freqüent en els cementiris de l'interior, i l'altre són les creus que rematen cada filera de nínxols acabats en semicircumferència (excepte dos que tenen un timpà). Gairebé com a exclusivitat de Juià (amb perdó d'alguna de Bordils), disset d'aquestes creus tenen els cantells arrodonits i, en relleu, el calze, l'hòstia i els tres claus de la Passió (les altres creus són carrades i sense símbols).

## FINS AVUI I ESPEREM QUE PER MOLTS ANYS...

Com tot el nucli urbà de Juià, el cementiri es manté ben endreçat i sense cap modificació important, excepte l'enderroc de la tanca del cementiri civil i la tala d'alguns arbres. Esperem que es conservi així i que, si algun dia s'hi torna a intervenir (ampliar?), sigui respectant-ne l'estructura i l'ideari projectat per l'arquitecte Masó quan deia "lo que hi ha d'haver en l'obra d'art, com en tota obra bella, és la racionalitat, l'equilibri, la justa proporció de mides, la justesa de la cosa amb el servei que compleix, amb el lloc en què és posada, amb la persona que la posseeix".

Josep M. Fortià, a la presentació del llibre *El cementiri de Juià (1914)*, remarcava que el seu encant més destacat és "aquest exercici exquisit que combina tan bé el regust popular amb una estudiada i harmònica geometria". Anem a visitar-lo i a honorar la memòria dels morts. Qualsevol moment és bo: amb el sol del matí, quan des del camí el veiem retallat i resplendent al capdavant d'un camp de blat; al migdia d'un dia clar, quan les fileres de creus retallades al cel blau ens transmeten una visió quasi mediterrània; o al capvespre, quan amb el sol ponent a través de les creus és com si un darrer raig ens transportés a l'altra vida... que un dia ens arribarà.

*Pep Navarra*

# El poema arquitectònic inacabat de Flaçà

L'any 1922 es va decidir construir el nou cementiri per substituir els antics fossars adossats a l'església de Sant Cebrià i el projecte, finalment incomplet, es va encarregar a l'arquitecte noucentista Rafael Masó.

A Flaçà, com en molts altres llocs de la zona, les tendències higienistes iniciades al segle XVIII a França no arribaren fins a començaments del segle XX. El fet que sigui un poble petit, amb poc creixement demogràfic i escassos recursos econòmics fa que les iniciatives europees tardin a arribar-hi, de manera que fins al 1922 no es va decidir construir el nou cementiri municipal. L'objectiu era substituir els antics fossars parroquials que s'aixecaven a banda i banda de l'església de Sant Cebrià, que ja havien quedat petits.

## ELS FOSSARS DEL POBLE VELL

El cementiri més antic del qual tenim constància és el que hi ha just entre el campanar i el transsepte de l'església. Aquest espai era l'absis de l'antiga església romànica i és on hi havia aquest primer fossar, que, amb el pas dels anys, va adquirir els trets característics dels cementiris parroquials: un reixat que tancava l'entrada per evitar que els animals profanessin les tombes i nínxols afegits a l'actual nau. Les marques dels sepelis adossats, que no deixaven veure una antiga finestra molt ben treballada, encara són visibles.

Quan aquesta part va quedar petita, es va haver d'ampliar el cementiri a la zona de l'altra banda, just a l'antiga portalada romànica. L'ampliació va suposar la reestructuració de la banda oest de l'església, on es van afegir nous espais per als enterraments. Aquesta zona també estava tancada amb un gran reixat, del qual encara es veuen les marques dels ferros que el sustentaven.

D'aquest indret es conserva una fotografia del 1957 en què es pot veure com hi havia un mur que anava



Antics edificis auxiliars (sala d'autòpsies i dipòsit de cadàvers) a banda i banda amb la capella al centre.  
Fotografia de Martí Navarro

fins a Can Dalmau i Can Bonet. Ambdós habitatges tenien el cementiri a tocar i durant molts anys van haver de tenir tancades les finestres que donaven a aquest pati interior perquè estava ple de malesa, ja que el cementiri va quedar totalment abandonat amb el trasllat de bona part de les despulles dels morts cap al nou cementiri municipal.

L'erecció del nou cementiri devia ser motiu de debat durant força anys, però no va ser fins al diumenge 19 de novembre de 1922 que es va celebrar un ple, essent l'alcalde Josep Vissi i Oller, en què va quedar palesa la voluntat ferma d'alçar el nou equipament municipal. Van decidir construir-lo sobretot perquè el vell era dins el poble vell i no tenia les condicions higièniques que assenyalaven les lleis vigents. L'acta d'aquest ple ens serveix perfectament per veure quines eren les mancances del carner antic:

"El viejo está dentro del casco de la población. Es de muy escasa extensión. En tiempo de epidemias no podría albergar todos los cadáveres. Falto de departamentos para los que mueran fuera de la religión católica y de niños sin bautizar. No hay depósito de cadáveres ni sala de autopsias."



Vista general del cementiri de Flaçà. Fotografia de Martí Navarro

D'aquestes objeccions, en podem extreure conclusions molt interessants. La primera és que ja hi havia certa sensibilitat envers les persones que morien fora de la fe catòlica, i això donava peu a entendre que l'Església estava perdent el monopoli en aquest afer tan mundà. L'acta també ens demostra que hi havia la consciència que, en cas d'epidèmia, el cementiri quedaria petit. En darrer terme, també revela que hi havia la voluntat d'aplicar autòpsies i preocupar-se per les causes de la mort. Lentament, la modernitat anava penetrant en totes les capes i els estrats de la societat.

No obstant això, hi ha un veí que s'hi oposa, i així consta als arxius municipals. Aquest fet ens ha de portar a reflexionar sobre com n'era, de difícil, fer canviar la mentalitat de la gent en aquest aspecte tan essencial de la vida, i és que els fossars al costat de les parròquies havien garantit, fins aquell moment, la proximitat física dels familiars i de la comunitat de fidels amb els difunts.

«Avui, el cementiri de Flaçà té molt poc a veure amb l'ideal que va plantejar l'autor. Només se'n va seguir la planta, i hem de tenir en compte que ha patit ampliacions que li han fet perdre la geometria original. La majestuositat de l'accés es va simplificar i no hi ha rastre ni de la ceràmica tan típica de l'obra de Masó ni de l'arc parabòlic dissenyat.»

## L'ARQUITECTURA FUNERÀRIA DE RAFAEL MASÓ

Sigui com sigui, la construcció del nou cementiri va seguir el seu decurs lògic i l'Ajuntament va adquirir un terreny adient a la senyora Maria Oller i Closas. Aquest camp es trobava allunyat del nucli del poble i era a tocar de les vies del tren i l'actual colònia -tanmateix, hem de recordar que la colònia de la Fàbrica Torras encara no estava construïda en aquell moment-. Així doncs, l'entorn era molt diferent de com el veiem avui en dia, i encara devia resultar més aïllat del que ho està ara. Segurament, per fer el trasllat dels morts d'un indret a l'altre va sorgir la necessitat d'adquirir un carro de morts. Encara hi ha qui el recorda conduït per en Guillermo Domènech de Can Pagès, i és que va restar operatiu fins al gener del 1969.

Continuant amb la construcció del nou equipament municipal, hem de fer referència a una ordre del 1882 que establia que els expedients instruits pels ajuntaments havien d'incloure un plànol autoritzat per un arquitecte o mestre de cases. Per a la seva elaboració, doncs, es va comptar amb la intervenció de l'arquitecte Rafael Masó i Valentí, el principal exponent del moviment del noucentisme a Girona. És fàcil relacionar aquest magnífic arquitecte amb Flaçà, ja que el seu germà Santiago estava casat amb Carmen Vinyals, filla de Can Vinyals. El mateix Rafael Masó el trobem vinculat a la construcció de la Central Elèctrica Vinyals entre els anys 1920 i 1923, com tam-

bé a la reforma del mas familiar, encarregada per Bonaventura Vinyals el 1924. A més, sabem que se li va encarregar la caserna de la Guàrdia Civil el 1926 i que el 1930 va construir un garatge novament a la

masia, per encàrrec de la senyora De Font, vídua de Bonaventura.

És interessant remarcar que es conserva una petita nota, signada pel mateix Rafael Masó amb data de 27 de novembre de 1922, en la qual s'especifiquen els materials i un cost de 1.352,78 pessetes, que era necessària perquè es pogués dur a subhasta la licitació del projecte el dia 24 de desembre de 1922.

El projecte recull els trets bàsics de la seva arquitectura, però malauradament no es va dur a terme totalment i només els podem conèixer a través dels dibuixos i plànols conservats. Hem de tenir present que ja havia tingut encàrrecs similars, com la tanca del cementiri de Girona i el cementiri de Juià. Això li donava certa experiència a l'hora de confeccionar un projecte com el de Flaçà, i és important remarcar que per idear l'arquitectura funerària havia demanat consell a mossèn Joan Tarré, amic seu que el va orientar sobre els conceptes fonamentals de la mort cristiana. Ell mateix li va dir que la tanca d'un cementiri havia de ser "un poema arquitectònic" i que s'havia de basar en la simetria per elaborar el projecte.

A Flaçà, l'arquitecte va projectar un cementiri de planta hexagonal adaptat al pendent del terreny. La disposició interior és també simètrica i està ordenada a través d'un eix central que discorre en diagonal. A l'extrem nord-est, hi va col·locar la capella i dues estances auxiliars, una destinada a la sala d'autòpsies i l'altra com a dipòsit de cadàvers. Aquestes tres dependències es conserven en l'actualitat, però han perdut tota la funcionalitat original i avui en dia serveixen de magatzem. A l'extrem oposat hi havia d'anar un panteó, però no n'hi ha rastre i segurament no es devia ni arribar a construir. A petició de l'Ajuntament, i d'acord amb les necessitats del moment, en un dels angles s'ubica un cementiri d'infants, per a les criatures mortes abans del bateig. També es reserva un espai per al cementiri de protestants -és a dir, persones no catòliques-, amb el seu accés independent.

L'accés principal, segons el plànol, havia de ser a través d'un gran arc de mig punt rematat per un



Carrossa funerària de Flaçà. Inicis del segle XX. Fotografia de Martí Navarro

arc parabòlic que havia d'estar decorat amb una creu de ceràmica adossada. A banda i banda del portal, hi dissenya unes decoracions ceràmiques molt semblants a les del fris del cementiri de Girona, que tenen el seu referent original en els sarcòfags paleocristians estrigilats de la basílica de Sant Feliu de Girona.

Avui en dia, però, el cementiri de Flaçà té molt poc a veure amb l'ideal que va plantejar l'autor. Només se'n va seguir la planta, i hem de tenir en compte que ha patit ampliacions que li han fet perdre la geometria original. La majestuositat de l'accés es va simplificar i no hi ha rastre ni de la ceràmica tan típica de l'obra de Masó ni de l'arc parabòlic dissenyat. Així doncs, el que hauria pogut ser l'obra funerària paradigmàtica de l'autor ha quedat totalment desdibuixada i sense l'originalitat ni l'interès artístic que havia plasmat sobre paper.

A tall de curiositat, diuen que a Flaçà ningú no es volia morir per no estar sol al cementiri nou i que va passar molt de temps sense que ningú traspasés al poble. No va ser fins que en un sol dia es van morir dues persones que, en veure propera la mort i sabent que no estarien sols, van acceptar sense recança el destí final.

# El poble dels morts de Sant Martí Vell



Els últims deu anys el cementiri ha estat remodelat. Fotografia de Martí Navarro

El cementiri es va construir el 1936 als afores, en un camp propietat de can Mastorrent, mentre que el fossar adossat a l'església va desaparèixer el 1963.

Per la carretereta que va de Sant Martí Vell a Bordils, a mà dreta, hi trobareu el cementiri. Aïllat, encara, del nucli antic. "El poble dels morts", com en diu l'alcaldeessa, Maria Àngels Vilà, queda lluny, s'hi ha d'anar expressament amb un cop de cotxe o xino-xano per estirar una mica les cames. Ben diferent dels cementiris de Bordils, Celrà o Mollet, que, si bé van ser projectats als afores, han quedat integrats al poble, en aquest sentit el de Sant Martí

s'assembla més als de Juià o Flaçà. Madremanya, amb dos cementiris, és un cas a part.

Es troba enmig d'un camp i, en ple mes d'abril, rodejat de verd, de blat i de quiquiriquics. La façana principal dona a les Gavarres i mira cap al poble, al campanar gòtic, sense acabar de veure'l. Damunt del puig Alt o Pujols, aquell edifici blanc que trenca amb el verd del massís: el santuari de



la Mare de Déu dels Àngels. Un xiprer en una banda i una olivera a l'altra conviden a entrar al cementiri per un portal de ferro forjat, original i restaurat fa poc, amb decoracions florals i amb la inscripció "1936". El cementiri es va inaugurar l'any que va esclatar la Guerra Civil. Aquest és el que es va construir més tard aquí a la llera, a banda del de Madremanya; el de Celrà, per exemple, s'havia alçat 85 anys abans.

## EL FOSSAR DEL CARRER DE DALT

Com a la resta de pobles, el fossar es trobava adossat a la parròquia, a l'antic carrer de Dalt, on avui hi ha la plaça de l'Església. De fet, encara se'n conserva una fotografia de Valentí Fagnoli que ens permet fer-nos una idea de com era aquest racó de Sant Martí fins ben bé l'any 1963, quan es va desmantellar definitivament el cementiri vell. De totes maneres, com diu la Maria Àngels, fa vint anys s'hi van trobar restes òssies, mentre s'arranjava l'empedrat de la plaça. Això mateix explica Artemi Rossell, membre del Taller d'Història de Celrà: apareixen ossos a la plaça de l'Església de Celrà cada cop que s'hi fan obres de sanejament, ja que, més que en nínxols, els morts s'enterraven en fosses comunes.

L'alcaldesa de Sant Martí encara parla d'una altra anècdota, que havia escoltat de petita a la gent més gran del poble. Es veu que, en un costat del cementiri vell, hi havia el "cementiri dels nens". No es tractava pas de mainada del poble, sinó provinent de l'Hospici de Girona. La historiadora Céline Mutos Xicola, autora del llibre *L'Hospici de Girona (1769-1963). Silencis i paraules d'un món en reclusió* (Editorial Gavarres, 2020), ha documentat l'estada d'infants d'aquest establiment de beneficència al santuari dels Àngels durant períodes d'epidèmia a Girona, com va passar amb la pesta del còlera del 1885. S'ha d'acabar d'investigar si els nens de l'Hospici també s'hi van traslladar per les dues altres epidèmies de còlera del segle XIX, la del 1834

i la del 1855. Sigui com sigui, les criatures que van morir a causa d'aquesta malaltia als Àngels, que forma part del terme municipal de Sant Martí, són les que es van enterrar a l'anomenat "cementiri dels nens".

El trasllat d'un cementiri a l'altre, com detalla la Maria Àngels, no va ser immediat. Ella no ho pot recordar, és clar, però havia sentit a dir que va ser més aviat "caòtic": "M'imagino que, després de la construcció del nou, es continuava enterrant gent al vell. Em sobta que es desmantellés el 1963, quan feia gairebé trenta anys que s'havia inaugurat l'altre". Potser va passar el mateix que escriu l'historiador Pitu Pujol en el seu article sobre el cementiri de Flaçà. Els moribunds preferien estar acompanyats a l'hora de passar avall, i enterrar-se al cementiri de sempre. Ningú volia ser el primer habitant d'aquest poble, per estrenar, a fora vila.

## EL CEMENTIRI DEL 1936: RECOLLIT, AUSTER, ALLUNYAT

El cementiri actual es va aixecar en un camp propietat d'en Joan Vilà, pare de la Maria Àngels: "En aquella època ni s'expropiava, ni et pagaven, ni res. Com a pagès, va haver de negociar perquè

destorbés com menys millor. Abans un camp tenia un valor, era terra de conreu, vivien d'això... i volien posar el cementiri al mig del camp! A canvi, li van donar un nínxol. Era el que hi havia. El meu pare sempre havia dit que aquest va ser el seu regal, el nínxol". Es desconeix qui va bastir l'edifici. Llavors, escassejaven els arquitectes; potser es va encarregar a algun mestre d'obres o, probablement, a uns quants paletes. L'excalcalde de Madremanya, Miquel Marquès, assegura que van ensorrar la sagristia de l'església de Sant Martí i que, després, van utilitzar les pedres per fer el cementiri.

«El cementiri actual es va aixecar en un camp del pare de la Maria Àngels, en Joan Vilà: "En aquella època ni s'expropiava, ni et pagaven, ni res. Com a pagès va haver de negociar perquè estorbés el mínim possible. A canvi, li van donar un nínxol. Era el que hi havia. El meu pare sempre havia dit que aquest va ser el seu regal, el nínxol".»



Façana recentment repicada. Fotografia de Martí Navarro

L'Ajuntament de Sant Martí Vell recentment hi ha realitzat dues remodelacions. La primera va consistir a refer el teulat dels nínxols a partir de la legislatura del 2011. En la segona, entre el 2015 i el 2019, es va repicar la façana principal, es va enrajolar el terra i es va enjardinar l'espai. Les pedres de l'antiga sagristia ara queden al descobert a la façana principal. Els acabats són de maó i s'hi accedeix a través del portal i d'un arc coronat amb una creu. Unes lletres inequívokes de ferro oxidat formen la paraula "cementiri".

Tan bon punt s'hi entra, a banda i banda, dues estances: les que devien servir de sala d'autòpsies i de dipòsit de cadàvers. Al fons de tot, el jardinet amb arbustos i plantes aromàtiques, dos xiprers de bon veure i l'ossari en una cantonada. Al centre, un parell d'alzines i sis bancs de pedra, sobris, sense respatlles. Només dues fileres de nínxols, encastats a les parets i que es resguarden els uns als altres. Aquí tot es pot comptar: hi ha lloc per a 99 nínxols, 50 i 49, respectivament, a cada costat.

«Unes quantes fulles seques d'olivera, bellugadisses, a terra; algun ram que el vent ha fet caure; el santuari dels Àngels, muntanya amunt, com un far. El pensament que la mort ens iguala, que ningú no se'n pot escapar, en aquest cementiri ordenat i auster, sense ni una capella ni un panteó.»

La Maria Àngels diu que, des de l'Ajuntament, hi tenen prevista una altra intervenció a curt termini: acabar de repicar les façanes laterals, que encara estan emblanquinades amb calç, i construir columbaris per a les persones que vulguin ser incinerades. "Ens hem d'adaptar a l'actualitat, és una necessitat del segle XXI. M'agradaria que els columbaris tinguessin una estètica molt diferent de la de l'any 1936, que sigui trencadora. Al santuari dels Àngels ja n'hi ha, de columbaris, que es troben dins l'església, a prop de la Verge. Són relativament actuals i, en aquest cas, depenen del bisbat."

Després de parlar amb la Maria Àngels a l'Ajuntament, davant de l'església, torno a Celrà i abans m'aturo al cementiri. Una tarda de primers d'abril. Unes quantes fulles seques d'olivera, bellugadisses, a terra; algun ram que el vent ha fet caure; el santuari dels Àngels, muntanya amunt, com un far. El pensament que la mort ens iguala, que ningú no se'n pot escapar, en aquest cementiri ordenat i auster, sense ni una capella ni un panteó.

*Mar Camps i Mora*

# Els dos cementiris de Madremanya

A Madremanya, quan es parla del cementiri, mai se sap ben bé de quin cementiri es parla, perquè n'hi ha dos. El cementiri vell és el de sempre i va ser l'únic fins fa ben poc. El cementiri nou és del 2010, es va construir als afores i s'hi van traslladar els nínxols del cementiri vell, que era ben bé al mig del poble. Però l'ambigüitat no s'acaba aquí. A Madremanya, quan es va al cementiri, al que sigui, tampoc se sap ben bé on s'ha anat. De cop, s'entra en una mena de casa, en una mena de jardí, en una espècie de claustre, o en un lloc secret esbatanat només a les Gavarres.



El cementiri vell de Madremanya ha estat al mig del poble fins ben entrat el segle XXI. Fotografia de Martí Navarro

Abans, els cementiris eren al mig dels pobles. Els nínxols s'ordenaven al voltant de les esglésies, com més arran millor de les promeses eternes. Els difunts reposaven per sempre a prop dels seus carrers i de casa seva. I allà, tan al mig de tot, la mort es mostrava. Tothom la veia. La gent n'havia de reconèixer i empassar la senyoria cada dia, els nens i els innocents la sentien i la temien sempre, de reüll, i algun savi se la mirava cara a cara, de tan a prop que podia desdibuixar-la i desfer-la dins els seus ulls.

Així, no és gens estrany que, en un lloc tan antic com Madremanya, es tingui constància d'una tomba a l'espai de la sagrera, dins el radi de trenta passos que marcava territori sagrat al voltant de les esglésies. Va aparèixer el 2006, durant les excavacions prèvies a les obres de l'actual Ajuntament, està feta a la pedra mateix i és del segle XI-XII. Aquesta tomba demostra que, almenys des d'època medieval, els morts del municipi s'enterraven al centre del poble, i permet pensar que sota la plaça i les cases i els carrerons que l'envolten n'hi deu haver més. Tampoc és estrany que els madremanencs parlem del *cementiret* per referir-nos al tros empedrat just davant de l'església. És un altre rastre dels enterraments fets a la plaça del poble. De fet, encara s'hi conserven dues tombes ben visibles, al cementiret. Una és a terra, amb una làpida força nova i ben clara, l'altra és tan antiga com les pedres del poble. Sembla que era de la família dels marquesos de Millàs, està aixecada de terra i enganxada a la paret de l'església, al costat de la porta. Tothom s'hi ha assegut sortint de missa, i tots els nens i les nenes del poble hi han jugat a sobre, com si fos un escenari o un trampolí per fer els millors salts. I allà, amb la gent asseguda i els nens saltant, la mort s'ha tornat a fer present i propera fins a desdibuixar-se.

El que comença a ser una mica estrany és que, més modernament i fins fa ben poc, el cementiri de Madremanya hagi estat al centre del poble. A Espanya, a finals del segle XVIII, es va dictar la llei que obligava els ajuntaments a traslladar els cementiris als afores del poble. L'aplicació d'aquesta llei va ser progressiva i, a la nostra zona, es va fer efectiva durant la segona meitat del segle XIX i les primeres dècades del XX. A Madremanya, però, el cementiri nou i apartat del poble es va inaugurar i beneir el 21

de novembre de 2010. El cementiri, el vell, ha estat al mig del poble, a tocar de la plaça i enganxat a les cases, fins ben entrat el segle XXI.

És baixant les escales de l'església, just al davant. Des del carrer, només es veu una porta de fusta gastada. Sembla una casa més. A fora, no hi ha número, però podria haver-n'hi. Ningú espera trobar-hi la casa més gran del poble, darrere d'aquella porta. Sembla una casa i un secret. Hi ha un parell o tres d'escalons, davant la porta. El *furriat* s'encalla una mica i xerrica, però cedeix. La porta s'obre. Recollits sota la volta de pedra, apareixen els nínxols vells i tot l'aire s'eixampla cap a les Gavarres.

A cada costat del cementiri hi ha cases. Les seves finestres donen al cementiri i els patis hi toquen. La gent gran del poble explica que mai ningú de cap casa se n'havia queixat, de veure els nínxols des de la cuina o des de les habitacions, perquè hi eren des de sempre, tots. Allà al mig, i amb l'herba verda, el cementiri sembla un jardí més. Sembla una casa, un secret i un jardí.

«Recollits sota la volta de pedra, apareixen els nínxols vells i tot l'aire s'eixampla cap a les Gavarres.»

Antigament, costava mantenir-lo net. En Miquel Marquès, que va ser alcalde durant quaranta anys (1960-2003), explica que l'Ajuntament de Madremanya no tenia pas diners per fer-hi anar una empresa de jardineria com es faria ara. Durant un temps, en Pep Sidro en tenia cura i, si no, els veïns feien torns per arreglar-lo abans de Tots Sants o quan hi havia un enterrament. En Miquel també recorda que Madremanya no tenia cotxe de morts. Quan algú moria, els veïns portaven el taüt a coll, a les espatlles, fins a l'església i fins al cementiri. Si feia bo, rai, i si era del mig del poble, encara, però si havien de venir de Millàs o de Vilers, o de Bevià, feia misèria. Quan va començar a ser alcalde, a principis dels anys seixanta, en Miquel va entendre's amb l'alcalde de Bordils per llogar el carro de morts. L'Ajuntament de Madremanya pagava el jornal a l'home que el portava, que pujava des de Bordils amb un carro negre, amb ribets daurats a les rodes, estirat per un cavall fort. Des de l'església fins al cementiri, allà davant mateix, la caixa del difunt es portava a coll. Les caixes baixaven molt dretes per les escales de l'església. Feia impressió de veure. Més cap aquí, els taüts es portaven sobre la taula de rodes de les funeràries. Tancant els ulls,



El cementiri nou és de planta quadrada. Al mig, hi té un jardí, una mena de claustre. Fotografia de Martí Navarro

encara se sent el soroll metàl·lic sobre els carrers empedrats de Madremanya i la caixa tremolant.

Tothom en té molts records, del cementiri. Els que van ser nens mentre el cementiri vell era l'únic, recorden la por de passar-hi per davant, el cul arrambat a la paret de l'altre costat de carrer. I recorden també, ja de més grans, la necessitat morbosa de descobrir la mort. Entraven a jugar al cementiri. S'amagaven dins els nínxols buits. Una vegada, un nínxol d'aquests es va enfonsar i tota la mainada que jugava a amagar va sortir corrents, espantats i enriolats. Alguns, d'adolescents, s'hi van fer fotos i tot, dins els nínxols buits. Altres entraven al cementiri el dia després d'un enterrament per veure les restes del nínxol que s'havia hagut de buidar el dia abans. Darrere les tombes dels capellans hi havia restes de tot: de fusta, d'ossos, de parracs. La mort estirava i es mostrava davant dels ulls dels nens que creixien.

Les tombes dels capellans eren tres nínxols, separats de tots els altres, on hi havia enterrats els rectors de Madremanya. També hi ha una altra tomba separada, la que porta el número 1. És la més antiga i és

l'única que està enganxada a les parets de les cases del carrer, les altres són més avall. I encara n'hi ha una altra, de tomba sola. No té número ni cap placa. Gairebé no té ni record, ja. En temps de la guerra, a Madremanya van arribar grups de refugiats d'Aragó i del sud d'Espanya. Fugien, i els repartien pels pobles, que els acollien com podien. Just abans que marxessin ves a saber on, un d'aquests refugiats va morir a Madremanya. Devia tenir cap a setanta anys. Amb les presses i amb la misèria, no el van enterrar a cap nínxol, el van enterrar a terra, just entrant a mà esquerra. Es deia José. Durant molts anys, qui netejava el cementiri feia una pila de terra al lloc de l'enterrament, i a vegades algú hi deixava flors.

«La modernitat ordena les coses. Tenir-ho tot ordenat i organitzat fa pensar que es controlen les coses, que es dominen. Fins i tot s'arriba a pensar construint un cementiri.»

A principis dels anys vuitanta es van fer obres al cementiri vell. Es va emporlanar la zona de davant dels nínxols, es van refer els escalons. Els paletes que hi treballaven eren els mateixos que tapaven els nínxols quan hi havia un enterrament. Recorden treballar allà i recorden escriure el nom de més d'un difunt amb un pal qualsevol de terra a la pasta fresca que acabava de tancar el forat. Perquè hi havia tombes que res de làpides ni de marbres.



Totes les làpides del cementiri nou són iguals, d'una pedra de color sorrenc. Fotografia de Martí Navarro

Però les obres no van evitar allò inevitable. A finals dels anys noranta i ja començats els 2000 es va començar a projectar el cementiri nou. El cementiri al mig del poble ja no podia ser, quedava petit, no tenia capella i la gent al final s'hauria queixat. Ara, el cementiri queda apartat. La modernitat ordena les coses. Tenir-ho tot ordenat i organitzat fa pensar que es controlen les coses, que es dominen. Fins i tot s'arriba a pensar construint un cementiri. La modernitat ordena les coses i la mort ha d'anar lluny de la plaça del poble i lluny dels ulls de tothom. Per seguretat. No la mireu.

En aquell terreny abans hi havia hagut una vinya. Des de fora, es veuen les Gavarres i els Àngels. També es veu, just abans d'arribar-hi, la deixalleria municipal, perquè un equipament i l'altre han quedat ordenats de costat.

El cementiri nou és de pedra i de teula, baix i de planta quadrada. Al mig, hi té un jardí, així és que fa com una mena de claustre. Hi ha bancs i hi ha plantades tres oliveres, xiprers, rosers i lavanda. Totes les làpides del cementiri nou són iguals, d'una pedra de color sorrenc, terrós. L'Ajuntament que va acabar la construcció del cementiri nou, el 2010, va prendre aquesta decisió. No va pas ser una decisió fàcil, però no hi podia haver diferències, allà. Les tombes separades dels capellans, els noms escrits amb un pal

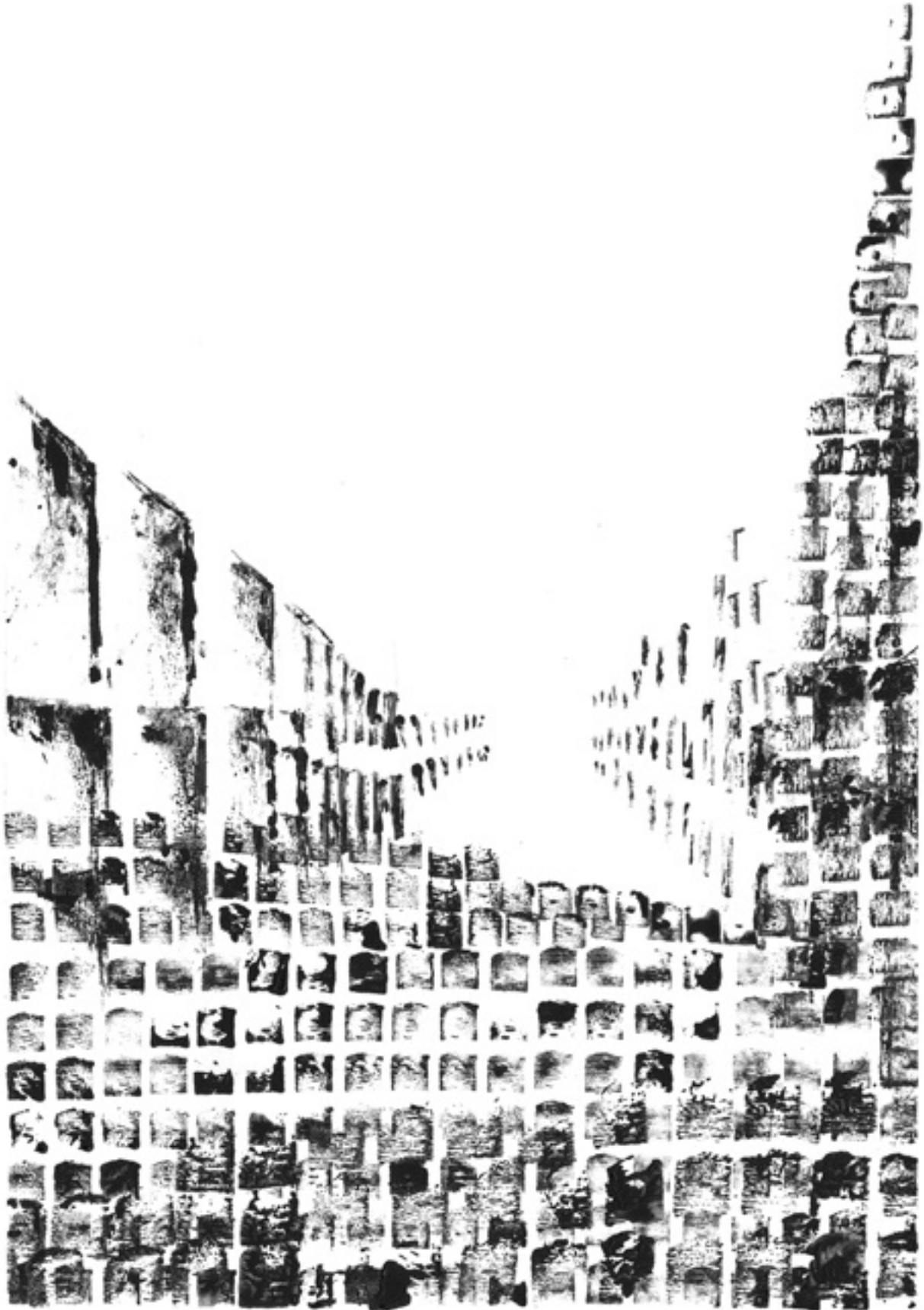
qualsevol, allà, no hi serien. Així, tot el claustre queda del mateix color, suau, de terra. I es fa agradable i sembla mig una casa, un jardí o un secret.

Moltes famílies van traslladar els seus difunts del cementiri vell al cementiri nou durant l'estiu del 2010, i el 21 de novembre del mateix any, havent-s'hi fet ja un enterrament, es va inaugurar i beneir el cementiri nou. Al vell, ara, hi queden poques tombes, algunes són de famílies que encara no han fet el trasllat, altres són de difunts dels quals ja no es troba cap rastre. Una altra, sota l'herba, és la d'en José. D'aquí a uns anys, quan n'hagin passat vint des de l'últim enterrament, aquest lloc serà un espai municipal que es podrà dedicar al que es consideri. Potser serà una mica un jardí, potser tothom se'l sentirà una mica casa, potser ens hi asseurem en silenci com qui s'asseu en un secret només obert a les Gavarres.

*Moltes gràcies a en Miquel Marquès i a totes les persones que m'han donat una mica de temps i records per fer aquest escrit.*

*Maria Puig Parnau*

LA IL·LUSTRACIÓ MARTA PUIG PARNAU



EL CEMENTIRI. SEMPRE BORRÓS, SEMPRE MOLT, PERÒ SEMPRE IMMÒBIL, REPETINT-SE I ESPERANT.



L'Hermínia darrera el mostrador de la seva carnisseria. Fotografia d'Aniol Simon

## 50 anys de la carnisseria ca l'Hermínia de Bordils

Em fa il·lusió retrobar-me amb l'Hermínia i tornar-la a veure, encara que sigui només uns minuts, darrere el taulell de la carnisseria. Els meus records de petita són al voltant de Ca l'Hermínia i tinc molt present la carnisseria. Ara, assegudes a la cuina de casa seva, ens espera una conversa sobre la seva trajectòria com a carnissera. El passat 2020 va fer cinquanta anys que, juntament amb el seu home, en Roure, van agafar una de les carnisseries de Bordils.

Tot i que ja vaig una mica contextualitzada, no sé gaire com havia començat la seva història com a carnissera. Per tant, la meua primera pregunta és: "I com va començar tot, Hermínia?"

"Ens hem de situar al 1970, a la plaça del poble de Bordils hi havia la carnisseria de Can Jordi. En Roure, el meu home, hi treballava. La carnisseria va créixer molt ràpid perquè van començar a portar carn cap a Barcelona i altres indrets de les comarques més pròximes. Va ser llavors, el 1970, quan la família de Can Jordi va agafar una carnisseria de s'Agaró i va

decidir deixar la de Bordils. Va ser en aquest moment quan li van proposar a en Roure si volia encarregar-se de la carnisseria, perquè ells ho deixaven."

I així va ser com l'Hermínia i en Roure, sense tenir la casa feta, es van casar un any abans del previst per poder començar el negoci i fer el relleu. L'Hermínia tenia només 22 anys i durant una temporada van viure al pis de dalt de la carnisseria de Can Jordi. "La botiga era molt petita i el pis també, però sempre hi havia gent: o bé clients, o bé a l'hora de dinar hi tenia els meus sogres i el meu home."

L'Hermínia, però, no venia de família carnissera i va aprendre l'ofici gràcies a l'Amparo i en Pepito, i en Jordi i la Carme, els amos de Can Jordi. En Roure, com que ja hi treballava, ja sabia com anava, tot i que ell sempre "estava a darrere", al *matadero*. "En Roure s'ocupava de matar els animals i tallar les peces fins que es va prohibir. Va ser llavors quan uns quants carnisseros ens vam unir i vam fer-nos socis de l'escorxador públic de la Bisbal d'Empordà. Allà



hi portàvem el bestiar de Bordils, com les vedelles de Can Malhivern, i llavors l'anàvem a buscar.”

## CA L'HERMÍNIA

Fins l'any 1988, en Roure i l'Hermínia van portar la carnisseria de Can Jordi, a la plaça del poble, però aquell mateix any van traslladar-se. “Vam decidir construir la carnisseria i l'obrador en una part de l'hort de casa. Era l'any 1988 quan inauguràvem Ca l'Hermínia al carrer de Montserrat, número 28, de Bordils.”

L'any 1993, els seus fills, en Josep i en Carlos, van incorporar-se al negoci familiar ajudant els seus pares. I un any més tard, el 1994, tots dos decidiren obrir una botiga a Celrà. El local l'havia portat el seu oncle Lluís, germà de l'Hermínia, i molt abans havia estat la farmàcia del poble. Els germans Soler obrien, doncs, la seva primera botiga en aquest local situat a la carretera de Palamós, 56, on van començar a vendre els seus productes. Durant molts anys, els fills van seguir el seu camí a Celrà, mentre que els pares seguien a Bordils. “La feina a darrere el taulell és molt maca, però hi ha moltes hores de feina, tant atenent la gent durant l'horari comercial com darrere la botiga. En Roure s'encarregava de tallar totes les peces que arribaven, i jo estava atenent”, explica l'Hermínia.

Abans les carnisseries només venien carn i embotits, ja hi havia les botigues de queviures, fleques, fruiteries... que tenien els seus productes. Però des de fa uns quants anys a les carnisseries pots trobar-hi més coses que no estan relacionades amb la carn. Comentant això amb l'Hermínia, em diu: “Al principi només hi havia carn. Veníem molta carn de xai, pollastres i també vedella. Però ara ha canviat molt i des de fa uns quants anys venem molt de porc i els productes necessiten més elaboració, com els pinxos, les hamburgueses o les botifarres, que n'hi ha de moltes classes. És una feina que necessita molta constància. Abans era més l'esforç de les matances i ara és més l'esforç dels elaborats.”

Li pregunto a l'Hermínia per alguna anècdota o experiència que recordi, i després de tants anys només li queden els bons records que té de tothom a qui ha atès. Em confessa que darrere el taulell hi ha fet moltes amistats, i això és el millor. “La gent que només venia a l'estiu perquè estiuja per aquí a prop sempre demanen per mi i volen que surti a saludar-los després de tants anys, perquè durant molt de temps havien vingut i eren molt bons clients. I el mateix amb la gent del poble.”



L'Hermínia i el seu nét Marc durant l'entrevista.  
Fotografia d'Aniol Simon

## LA JUBILACIÓ

“Jo no em volia jubilar, però ja tenia 67 anys...”. L'any 2014, l'Hermínia va jubilar-se i va deixar la carnisseria a mans dels seus fills i la Loli, que ja havia sigut carnissera i que actualment sempre porta la carnisseria de Bordils. L'Hermínia i la Loli van treballar només uns quants mesos juntes, fins aleshores havia estat sempre ella sola darrere el taulell. “M'ho passava tan bé! M'encantava la meva feina.”

Em queda una pregunta per fer-li a l'Hermínia i, malgrat que em temo la resposta, vull fer-l'hi igual. “Hermínia, t'ha agradat estar darrere el taulell?”. L'Hermínia somriu i diu: “Ui, Lia, molt i molt. És el que trobo a faltar més. El tracte amb la gent sempre m'ha agradat!”. Aquesta era la resposta que em temia, i somric amb ella quan m'explica com n'ha sigut, de feliç, portant la carnisseria tants i tants anys. Durant tot aquest temps que l'Hermínia ha estat servint carn i tallant embotits, segur que molts de vosaltres hi heu tingut alguna conversa, una confessió o més d'una rialla. A mi m'agradaria acabar aquest breu article descrivint-la amb algunes paraules que crec que poden definir molt bé aquests cinquanta anys de Ca l'Hermínia: alegria, esforç i constància.

*L'Hermínia em demana que acabi aquest article agraint a tota la clientela la confiança de tots aquests anys.*

Lia Pou

**RADIOGRAFIES** FESTIVAL DESEMBRE EN DANSA, A CELRÀ





EL RETRAT DE L'ARTISTA EN UN BON MOMENT PROFESSIONAL

# Pablo Molinero

L'actor de Castelló de la Plana i fundador de la companyia de teatre Loscorderos, establert a Celrà, ha estrenat recentment quatre pel·lícules: *L'ofrena*, *La mort de Guillem*, *El verano que vivimos* i *Ultrainocencia*.



Pablo Molinero, protagonista de la sèrie 'La peste' de Movistar Plus. Fotografia de Martí Navarro

L'actor Pablo Molinero (Castelló de la Plana, 1977), quan l'entrevisten per fer promoció de les seves obres i pel·lícules, sovint explica que viu amb la seva família prop de Girona, a tocar de les Gavarres, en un poble on pocs l'aturen pel carrer. El fundador, juntament amb David Climent, de la companyia Loscorderos es troba en un molt bon moment professional. Bregat en el món del teatre, des que va fer el salt al món audiovisual, protagonitzant la sèrie *La peste* de Movistar Plus, que no ha parat. Els últims temps ha estrenat quatre pel·lícules: *L'ofrena*, *La mort de Guillem*, *El*

*verano que vivimos* i *Ultrainocencia*. Aquest últim film està basat en una peça de Loscorderos i es va estrenar a Estònia, al reconegut festival de cinema Tallinn Black Nights Film Festival, el desembre passat. De fet, algunes de les escenes de la pel·lícula es van gravar a Celrà, entre Can Prat del Puig i la bassa de Can Marturi.

Ens trobem un divendres d'abril a l'era d'un mas enlairat de Palagret, a Celrà. Avui ha tornat de Galícia, on està rodant la sèrie *A private affair* per a Amazon, i ve de recollir la seva filla Lisa de l'escola.

Fa cinc anys que va arribar al poble amb la seva companya, l'actriu i ballarina Leo Castro, i viuen aquí amb els seus tres fills.

### Com va venir a parar a Celrà?

*Nosaltres vivíem a Barcelona, jo i la Leo, la meva companya, i estàvem cansats de la ciutat i era complicat trobar un espai d'assaig per a la meva companyia, Loscorderos. La meva companya treballa amb els Mal Pelo i vam buscar més cap a Girona, on hi ha més arrel i no és un lloc tan de pas. Mai hauria pensat que viuria a Celrà i n'estic content. Ara es valora més el poble. Molta gent diu: hi ha molts artistes, té molts equipaments... Una escola de dansa, un centre de creació com L'Animal a l'Esquena i espais municipals, en un poble tan petit, no és tan fàcil. Quan encara teníem Loscorderos assajàvem a la Fàbrica Pagans i, després, mostràvem la peça aquí. Era ideal. Als pobles hi ha noves vies que a la ciutat ja estan una mica esgotades.*

### La teva companyia, Loscorderos, ja ha arribat a la seva fi?

*El projecte està en standby. La companyia va estar 13 anys lluitant contra tot i hi va haver un moment que vam dir: "Fins aquí hem arribat". Estàvem molt centrats en el nostre projecte fins que vam demanar feina a altres companyies. El meu company, David Climent, va trobar una producció de dansa i jo vaig començar a clavar el cap en el món de l'audiovisual.*

### En més d'una ocasió, havíeu definit el vostre projecte com "teatre bastard".

*A nosaltres ens agrada dir que és teatre. El teatre, per a mi, peca molt de la posada en escena d'un text. Està molt al servei de la textualitat, de la raó, per dir-ho d'alguna manera. En canvi, la dansa es fa amb el cos, el cos que té un actor. Per què no pots barrejar aquests dos llenguatges? I nosaltres ho fèiem. La veritat és que la gent del teatre de Barcelona no ens ha fet gaire cas, per això ens dèiem "teatre bastard". Ens han fet cas els de la dansa. Com que els de la dansa són més oberts, i és una disciplina més abstracta, ens feien lloc a les seves programacions, a festivals o al Mercat de les Flors.*

«A vegades pareix que la veritat, eixa que és tan abstracta de cercar en el món de la interpretació, s'ha de basar més en el cos i la respiració.»

### Quina importància té el cos a l'hora de la posada en escena?

*Crec que és bàsic. Fins i tot ara, que estic fent més treball de cine, m'hi recolzo. Clarament, el cine és més naturalista o minimalista, però, per exemple, abans d'un primer pla en què he d'estar no sé com, faig flexions o coses que físicament em porten a algun lloc. El cos no t'enganya. En canvi, les paraules i la ment sí, són més etèries. Un cos agitat o enfadat no menteix. A vegades pareix que la veritat, eixa que és tan abstracta de cercar en el món de la interpretació, s'ha de basar més en el cos i la respiració. Entres en estats alterats de consciència que són molt interessants.*

### En el cinema, la interpretació és més continguda. T'hi has hagut d'adaptar?

*Molt. A 'La peste', la primera sèrie que vaig fer, l'Alberto Rodríguez, el director, no em deixava fer res. Ni fer un tic, ni jugar amb un objecte, res. També és una bona eina per despullar-te i buscar a l'interior. Crec que era la seva recerca, però va ser complicat, perquè jo estava acostumat a recolzar-me en el cos.*

### A partir de 'La peste' t'han sortit molts projectes. Estaves encarat en el teatre i, de sobte, t'endinses en el món audiovisual...

*Una sort. És una disciplina a la qual has de dedicar-t'hi i jo no podia anar a molts dels càstings perquè estava amb Loscorderos fent produccions. Sempre deia: "En una altra vida". Arran d'eixa sèrie se m'han obert portes i la veritat és que estic molt content, perquè és un estímul nou. L'Elisa va néixer a Sevilla, quan fèiem 'La peste', i ha sigut tot un canvi. Ha vingut tot de cop, com una nova etapa a la vida: ara estic fent pel·lícules i tenim tres xiquets.*

### La vida, a vegades, s'accelera...

*No sé quant durarà o com acabarà, però, de moment, ho estic gaudint. El cine és un treball més concentrat. Nosaltres, amb Loscorderos, assajàvem molt: dos anys per fer una peça i cada dia entrenàvem. Les pel·lis, o les sèries, són un moment molt intensiu de rodatge, però després ja et deixen estar i no hi ha tanta preparació. Ara mateix m'abellix. Avui he anat a Barcelona i al tren estava preparant un personatge d'una pel·li que faré. M'apuntava*

*la seva personalitat, què fer amb el cos: pot arrencar-se les pells dels dits, energèticament va de menys a més, té una mirada com la d'un escriptor... Estàs entrant en un cos nou. És interessant clavar-te en la pell d'algú, és un treball empàtic que hauríem de fer més.*

### **Els rodatges de les produccions audiovisuals són més relaxats?**

*Depèn del personatge que facis. En la sèrie que estic rodant ara a Galícia, que es diu 'A private affair' i és per a Amazon, tinc un personatge que està bé perquè és important, però, a diferència de la protagonista, Aura Garrido, no hi és a totes hores i així no et cremes. Les sèries són rodatges molt llargs. Vam començar a l'octubre i acabem al maig. Les pel·lis són diferents: sis setmanes o vuit. Una sèrie és una marató.*

### **Se sap, ja, quan es podrà veure la sèrie 'A private affair'?**

*Suposo que la tindran prompte, no t'ho sabria dir. En el cine, tot té un decalatge d'un o dos anys. Enguany s'ha estrenat 'L'ofrena', una pel·li del Ventura Durall, que jo vaig fer fa dos anys. 'La mort de Guillem', igual. Una altra que vaig fer l'any passat, amb la pandèmia, encara no ha sortit.*

### **Quan una pel·lícula s'estrena, els actors ja fa temps que n'heu desconnectat...**

*El món del cine té altres problemàtiques que el del teatre. Amb el Jean Reno, un actor francès amb molta trajectòria, teníem converses guapes durant el rodatge. Et bolques en els teus personatges, et buides, però no reps res. Després, tens una altra producció, una altra pel·lícula, i buides una altra part teva que té a vore amb eixe personatge... En el teatre sí que hi ha un intercanvi amb el públic: actues i algú t'espera al final de la funció. El retorn energètic és més impersonal en el cinema. La gent veu la pel·lícula d'aquí a dos anys i la veu a casa seva. Tu no hi ets i ni te n'assabentes. Llavors, t'has de carregar de la vida i del temps normal per, després, poder donar-te als personatges.*

### **A la pel·lícula 'La mort de Guillem' interpretes el personatge del pare de Guillem Agulló, el jove antifeixista assassinat el 1993. Com a valencià, de quina manera t'ha ressonat la seva història?**

*Nosaltres, allà, ens hem criat amb això. Fer aquesta pel·li va ser un regal, en el sentit de poder col·laborar, a través de la meua feina, amb la meua terra. L'experiència va ser forta: vam conèixer la família, que ho va passar molt malament. Són gent molt valenta, molt senzilla, molt bonica. Esperem que la pel·lícula servisca perquè mai més es repetisca. El cine ara té una difusió que no té el teatre o la literatura. Si algú vol saber la història de Guillem Agulló, a partir d'ara buscarà la pel·li.*

«Me pareix prioritari alimentar l'ànima, que és el que fa l'art i la cultura. Sols menjar, dormir i treballar me pareix tan trist! Si no hi hagués l'art, que dona una mica de sentit a les nostres contradiccions, als nostres sentiments més complexos, encara ens costaria més d'entendre la realitat.»

*Va anar molt bé que es fes la pel·lícula perquè a València aquest debat no s'havia obert, encara. L'altra cosa que em va agradar és que Carlos Marqués-Marcet en fos el director. Té la sensibilitat que toca per parlar d'un dol, a part d'allò polític. Al cap i a la fi, són una família que va perdre un fill. Com vertebres el dol, com t'asseus a taula per menjar, quan el teu fill s'està convertint en un símbol polític i de lluita? Són coses més complexes que un pamflet polític.*

### **Les teves primeres passes com a actor van ser a la Universitat Jaume I de Castelló, mentre estudiaves Filologia Anglesa...**

*El "cuc" em va picar, realment, a l'Aula de Teatre Carles Pons de la Universitat. Allà vaig tenir clar que em volia dedicar a això. Vam formar una companyia, que es deia La Casual, i actuàvem als campus de les universitats. Érem súper punkies i amb ells ja vam vindre a fer bolos a Barcelona. Els meus pares em van dir: primer acaba la carrera i després ja fas teatre o el que vulguis. Quan vaig acabar la carrera, vaig fer molt de teatre de carrer amb la companyia Visitants, de Vila-real, i amb Pikor Teatre, del País Basc. En aquest tipus de teatre treballes amb l'energia del carrer. Abans d'entrar a la sala, està bé lluitar i ser al carrer. A la sala et ve donat, però al carrer tu has de crear l'espai perquè et facin silenci i atenció.*

*Estava entre Barcelona i Madrid, però després ja em vaig enganxar amb la companyia de dansa de la Sol Picó, que també és valenciana, i amb la companyia La Viuda, del Kike Blanco. A Barcelona hi havia més moguda al voltant del cos, que era el que m'interessava, i vaig vindre cap aquí. A banda, sempre he estudiat teatre de coses que m'han interessat, monogràfics o cursos, tant de dramàtica com d'interpretació, a L'Animal a l'Esquena aquí a Celrà, a La Casona i a l'Obrador de la Sala Beckett de Barcelona.*

#### **També escrius com a dramaturg?**

*Amb Loscorderos nosaltres fèiem tot el treball de creació: escrivíem els textos, fèiem el material físic...*

*Era un procés elaborat. Ara estic en un altre moment. L'altre dia pensava: "Artísticament ja no és tan ric, això?" En una pel·li o en una sèrie no crees tant, entres en el projecte d'algú i també està bé. Ara mateix es fan i es diuen tantes coses que, si ara jo no parlo, no passa res. Com a intèrpret, has de fer una part creativa, amb la idea d'actor-creador. La part creativa hi és, però sí que és cert que ja no escric tant.*

*Amb Loscorderos hem fet la pel·lícula 'Ultraincència', estem treballant en una sèrie, però ja no som a primera línia com abans. Nosaltres sempre dèiem de crear un espectacle cada dos anys, i últimament fèiem un espectacle a l'any. És el que t'obliga a fer aquest sistema de subvencions perquè no hi ha bolos ni circuits. És una mica angoixant. No crees com a creador segons el teu ritme, sinó quan t'ho reclama el mercat. Si no crees espectacles cada any, et mors com a companyia i llavors és contribuir a la sobreproducció.*

**La majoria d'actors, actrius, treballeu sense saber quins projectes tindreu d'aquí a un any... Com és conviure sempre amb aquesta incertesa?**

*És la nostra creu, la inseguretat eixa... Ningú tria aquesta feina perquè vulgui fer-se ric. Potser ara hi ha molta gent que busca la fama, però ser*



**Moliner acaba de finalitzar el rodatge de la sèrie 'A private affair', juntament amb l'actriu Aura Garrido i l'actor Jean Reno. Fotografia de Martí Navarro**

*famós és tan complicat i és tan buit... Per això és un treball vocacional, t'ha de picar el "cuc". És com una espècie de droga, una necessitat, perquè és inestable i perquè ningú pot afirmar que tindràs l'any que ve, si no és que ets molt bo i tens l'agenda tancada fins no sé quan. Me pareix prioritari alimentar l'ànima, que és el que fa l'art i la cultura. Sols menjar, dormir i treballar me pareix tan trist! Si no hi hagués l'art, que dona una mica de sentit a les nostres contradiccions, als nostres sentiments més complexos, encara ens costaria més d'entendre la realitat.*

Són les sis de la tarda, plovinaja a l'era del mas i la Lisa s'ha adormit a la falda del seu pare. En Pablo té pressa: ha d'encarregar-se dels seus tres fills. La seva companyia ha d'anar a assajar al mas Espolla amb la companyia de dansa Mal Pelo, fundada per en Pep Ramis i la María Muñoz. Acabem la conversa parlant del poeta Francesc Prat, col·laborador de La Llera i veí d'en Pablo, amb qui diu que "s'han trobat". En Francesc no es perd cap de les obres i pel·lícules d'en Pablo; en Pablo l'escolta mentre parla dels seus llibres i de les plantes i flors que creixen en aquest bosc d'alzines de la vall de Palagret.

*Mar Camps i Mora*



Rita Pijoan amb el seu llibre 'Diaris haitians'. Fotografia Martí Navarro

# Records haitians

La Rita Pijoan té 73 anys i és veïna de Flaçà. Si bé és cert que actualment està arrelada al poble, la seva vida ha estat marcada pel constant moviment i la passió. Psiquiatra de professió, llicenciada en Infermeria i Medicina, va néixer a Badalona i després de complir 38 anys va decidir fer un canvi en la seva vida que la va portar a viure durant 20 anys a Haití. Aquest darrer any ha publicat el seu primer llibre, anomenat *Diaris haitians*, en el qual recull el dia a dia de les seves vivències en un país remot del Carib.

De ben jove, després de graduar-se en Medicina, la Rita va decidir marxar a Bèlgica per dur a terme unes pràctiques a l'hospital Saint Pierre de Lovaina. Allà va tenir l'oportunitat de conèixer diverses persones d'origen haitià que li van parlar del seu país i li va cridar molt l'atenció. No obstant això, ella va decidir seguir la seva trajectòria professional aquí, a Catalunya, i va treballar a diversos centres: a l'Hospital Clínic de Barcelona, al primer centre de dia per a malalts mentals

de Barcelona i amb la Cooperativa de Treballadors de la Salut Mental del Maresme.

Però, al cap d'uns anys d'estar duent a terme la seva carrera professional, el país haitià -aquell indret remot que tant l'havia fascinat a través de paraules d'amics- li va tornar a la memòria. La Rita es va entusiasmar amb la idea de marxar i la necessitat de trencar amb el que estava fent aquí. Va decidir deixar-ho tot i anar-se'n cap a



Haití. El país l'atreia molt i tenia ganes de començar una nova aventura.

La Rita, amb molta il·lusió i esperança, va decidir agafar un avió tota sola i marxar pel seu compte, sense disposar de cap vincle amb cap ONG. Allà es va instal·lar provisionalment en una casa amb la propietària de la qual ja havia establert contacte des de Catalunya i va iniciar un camí que seria llarg.

Per tal d'introduir-se en el món laboral, se'n va anar a l'únic hospital psiquiàtric de la capital, Port-au-Prince. La directora del centre li va proposar que es quedés com a psiquiatra, però li va dir que la feina no seria remunerada. Més endavant va conèixer tres psicòlogues haitianes que necessitaven una professional per medicar alguns dels seus pacients i amb elles va obrir un centre de psicoteràpia privat. La Rita va prendre's aquest moment com una oportunitat per conèixer millor el país i la seva gent.

Hi va treballar uns quants anys, al centre de psicoteràpia, i n'estava satisfeta. "Un cop vaig ser allà ho vaig tenir molt fàcil, tenia la meva consulta i els pacients confiaven molt en mi pel fet de ser blanca i estrangera."

A diferència de Catalunya, a Haití el malalt mental està més integrat a la societat. "És a dir, no els tanquen en centres perquè no n'hi ha, els tenen tancats a casa i pensen que tard o d'hora els passarà, després de consultar amb el sacerdot vudú." En aquest sentit, la Rita ens comenta que els haitians creuen en la religió vudú, una pràctica africana que ve de molts anys enrere. La gran majoria de malalts mentals eren tractats pels sacerdots vudús, entesos com a grans coneixedors d'herbes que ajudaven els pacients a calmar-se i relaxar-se amb medicina natural. Però una gran majoria de la població haitiana també visita el psiquiatre de cultura occidental.

A ella no li va ser gaire difícil aprendre l'idioma del país, el crioll. Anys enrere, aquesta part occidental de l'illa de la Hispaniola havia estat colonitzada per l'imperi francès i, per tant, els haitians són bilingües, parlen tant el francès com el crioll. No obstant això, Haití és un país amb un índex molt elevat d'analfabetisme i la majoria s'expressa en crioll, que és la llengua del poble.

La Rita s'estableix a Port-au-Prince des del 1986 fins al 2000, que és quan decideix marxar a una illa molt petita anomenada Île à Vache, situada al sud del



Dispensari de Kakok a l'illa. Procedència: Arxiu Rita Pijoan

país. Allà, juntament amb diversos amics catalans, va construir-hi un dispensari mèdic. Al darrere hi havia una fundació que els ajudava i, gràcies a això, la gent havia de pagar molt poc per la consulta i la medicació. A més, disposava de contactes a Catalunya i a Miami que li proporcionaven medicaments i altre material mèdic.

A Île à Vache s'hi va construir una casa a prop de la platja, on gaudia del paisatge que li brindava l'illa. "Era una casa haitiana molt humil, sense aigua corrent fins que vaig instal·lar-hi una cisterna, ja que a tota l'illa no hi ha ni aigua ni electricitat." Al llarg dels anys que va viure a Haití, la Rita anava sovint a Miami perquè la seva germana hi vivia, i també viatjava a Nicaragua per col·laborar en la creació d'un centre de salut mental amb la Cooperativa de Treballadors de la Salut Mental del Maresme.

L'any 2000 va ser quan la Rita es va vincular a Flaçà. Un dia la seva neboda, que viu a Girona, passejant per Flaçà va veure una casa en venda i la família va decidir comprar-la. Així la Rita va tenir "un peu a Catalunya i un altre a Haití". Des del 2000 fins al 2013 ha alternat temporades a un lloc i a l'altre. En aquest període va començar a treballar durant els estius al Maresme, perquè es va adonar que sense cotitzar a la Seguretat Social no tindria jubilació. A la tardor i l'hivern tornava cap a Haití.

L'any 2013 va fer el seu últim viatge cap a l'illa. Va traspasar el dispensari que havia construït a gent autòctona amb l'esperança que en fessin un bon ús i va tornar definitivament a Catalunya. Després de tants anys i de tantes experiències

viscudes, la Rita no té previst tornar-hi, considera que ha acabat la seva obra allà.

“Haití té moltes coses boniques, però alhora és un país oblidat.” L’any 2010, el terratrèmol va devastar la capital de l’illa i la Rita ho va viure en primera persona. A la zona on ella es trobava, miraculosament, el sisme no va afectar tant, però una falla va fragmentar la ciutat en dos. Aquell dia va perdre molts amics i coneguts. “Ho vaig anar sabent dies després, perquè la gent havia quedat atrapada sota les runes de la ciutat.” Haití -després de la colonització francesa, la posterior revolució haitiana i la corrupta gestió política de les diferents dictadures- s’ha anat empobrint i desforestant, com a conseqüència d’això, l’aigua no filtra bé, motiu pel qual es produeixen tants desastres naturals. “Entre les catàstrofes i la política, el país no aconsegueix avançar. Al llarg dels vint anys que hi vaig viure, hi va haver nou cops d’estat.” La política era molt inestable i avui dia encara ho segueix sent. “Es van passant el poder d’un president a l’altre i hi ha assassinats cada dia.”

A més, cal sumar-hi el fet que Haití és un dels països més pobres del món. La gent viu en cases molt precàries construïdes amb fustes i llaunes i quan s’acosta un aiguat queden greument devastades. Anys enrere, l’economia del país havia estat més pròspera, amb l’existència de nombroses plantacions de canya de sucre i indústries de mà d’obra tèxtil. Tanmateix, amb el pas del temps les fàbriques van anar tancant perquè no les podien mantenir i la gent es va quedar sense feina. Aquest fet va provocar que la majoria de la població haitiana migrés cap a la capital a la recerca de llocs de treball, la qual cosa la va convertir en un “abocador” de gent al carrer i a la misèria. “Les escombraries eren muntanyes fumants enmig de la ciutat.”

Dispensari de Kakok. Procedència: Arxiu Rita Pijoan



Segons la Rita, la violència és un altre tema preocupant. Durant els cops d’estat hi havia tocs de queda i sempre se sentien trets al carrer. “Et podien matar per qualsevol cosa.” Per sort, a l’illa ella va ser molt respectada pel fet de construir-hi el dispensari mèdic. “Un dia vaig anar a parlar amb el cap de la droga de l’illa i li vaig dir que m’havia instal·lat allà, però que no volia que ningú toqués cap xeringa ni cap dels panells solars que havia col·locat, ja que tot el que havia muntat era per a ells.” A més, els va avisar que, si algú tocava alguna cosa, se n’aniria i tancaria el dispensari mèdic. Ningú no la va molestar mai.

Haití va atrapar la Rita com en una història d’amor. Ella va quedar encisada amb aquell país i sempre es va entendre satisfactòriament amb els haitians. “Vaig aterrar-hi per primera vegada amb 38 anys i vaig tornar a Catalunya amb 58.”

Quan es va jubilar, ja establerta a Flaçà, va decidir dedicar-se a escriure. Al llarg dels vint anys que va estar a Haití, va anar recollint en diverses llibretes els seus dietaris, que posteriorment han estat publicats en forma de llibre. *Diaris haitians* recull les vivències de l’autora des de l’any 1986 fins al 2003. Es tracta d’un llibre que compta amb tot tipus de gèneres, el que ella anomena *collage*. S’hi relaten fets, experiències, cita els llibres que llegeix, la música que escolta, els correus que rep o envia, els somnis que té i els viatges que fa. Ho escriu en prosa o en forma de diàleg, en primera i, a vegades, en tercera persona. Però el *collage* com a tal el trobem a la portada i contraportada del llibre. Quan l’obrim, s’hi pot observar una deessa vudú anomenada lasiren, que representa una figura antropomòrfica haitiana. Aquesta composició la va fer l’artista Antoni Miralda i, si ens hi fixem, la deessa té dues cues: una representa una part de la Rita a Catalunya i l’altra, a Haití. L’autora de *Diaris haitians* escriu sota pseudònim. Vol conservar l’anonimat per la seva professió, i ha triat el nom de Rita per una tieta seva a qui deien que s’assemblava molt, i Pijoan perquè és el cognom de la mare.

De totes les llibretes que ha anat escrivint al llarg dels anys, en sortirà una trilogia que comença amb *Diaris haitians*. El segon llibre es titularà *Itinerància* i s’iniciarà amb el seu viatge a Nicaragua, i el darrer, anomenat *Retorn a la pàtria antiga*, relatarà la tornada a Catalunya i la fi de la seva vida a Haití.

Íria Masó i Pere Martín



Martí Torras Batet, el 'ferrer' de Bordils. Fotografia de Martí Navarro

# Contalles d'un caçador

QUAN ANAR A CACERA NO ERA UN ESPORT, SINÓ QUE ERA, GAIREBÉ, UNA NECESSITAT.

En aquell temps de la postguerra, quan la gent només tastava la carn per les festes assenyalades, la cacera era un mitjà per poder gaudir d'una bona carnassa, per això qui més qui menys tenia una escopeta a casa per veure què podia aportar a la cassola.

Anem a veure en Martí Torras Batet, *el Ferrer*, fill de Juià, però que de ben jove va anar a viure i treballar a Bordils. El trobo enfeinat al mas Massot de Juià. Deixant-hi moltes hores, ha refet l'entorn proper d'aquest esplendorós mas: que si oliveres, que si ceps, que si una mica d'hort, que si arranjar els canals de rec..., i té molts projectes per endavant, com recuperar una cisterna en la qual abans no s'acabava mai l'aigua, o tornar a fer funcionar el

molí de pales mogudes pel vent per pouar aigua, que ell mateix ha reconstruït..., en fi. Però el que avui ens interessa d'ell és que ens parli de cacera. Ho tenim fàcil, ja que aquest home, que sempre et rep amb senzillesa i afabilitat, cosa que fa que tothom l'aprecii, és a la vegada un bon conversador, loquaç, detallista, autodidacte, amant de la tertúlia..., mai et cansaries d'escoltar-lo, potser per allò de la saviesa popular.

M'explica que, ja de molt petit, va començar amb una escopeta de balins Norica, que el seu pare li havia comprat després de la troballa que aquell nen de 10 anys havia fet a la riera de Juià: un bloc de plom, que el van anar a vendre a un parracaire que comprava ferralla. El fet és que aquell nen gastava una caixa de balins al dia. Ens diu: "Fotia unes esteses d'ocells que en arribar a casa la mare els plomava de seguida i au, serien per a l'arròs o per fer amb els cargols. Més endavant, quan ja tenia l'escopeta de cartutxos, si caçava un conill el diumenge ja l'escorxàvem de seguida i a la cassola amb l'arròs." I, sense interrupció, continua amb aquesta atestació: "En aquell temps, la cacera era un mitjà per poder menjar, més que un esport, era per veure si podíem posar alguna cosa a la cassola." També fa esment que abans, a cacera, hi anava molta gent: "A Juià i a Bordils moltíssima gent tenia escopeta, però ara no queda gairebé ningú." D'altra banda, es dol que ara els caçadors no són benvinguts com llavors. Explica: "Llocs o masos on abans la gent et considerava, ara et carden crits. Per dir-ne algun, et diré que a l'hivern anàvem a un mas a prop de Millàs o a la font Picant per anar al tord, arribàvem de fosc i ja volien que entréssim a escalfar-nos a la vora del foc. Pels olivets del voltant, tiràvem més de cent trets i... mai, mai ningú ens havia dit res, i caçaves els tords que volies, ja que abans, de tords, n'hi havia a milers. En marxar, els deixaven vint o trenta peces i au, tots contents i fins a la propera. Avui, Déu me'n guard si hi anéssim!"

## DESCENS DE LES ESPÈCIES

Reconeix que ell anava més a la perdua, i en preguntar-li: "I els conills?", respon: "I tant!", i, com tot, em confirma que abans n'hi havia molts i molts més que ara i em parla de grans caçadors de conills com en Rosdevall de Cal Roset, en Saguer, en Mingo de Can Castellà i molts altres que n'eren mestres. I, tornant a l'evidència de la reducció dels conills i de la cacera en general, diu que ara tornava a haver-hi més llebres, però sembla que han agafat una malal-

tia que els afecta el fetge i que les va matant. A més, està convençut que la gran quantitat de productes químics que s'utilitzen per a l'agricultura d'ara afecta directament la fauna salvatge. M'assenyala una paret plena d'heures mentre explica: "Mira, les merles, que ara no es poden caçar, perquè també n'hi ha moltes menys, com que menjaven més heures, amarguejaven una mica, per això no eren gaire

apreciades. És com els estornells, que a la gent no els agraden perquè tenen una carn molt dura, i el que és curiós és que abans no n'hi havia, d'estornells, ni tampoc de tudons n'hi havia gaires. I tórtres...? De les salvatges, ara gairebé no en trobes, en canvi aquestes altres que hi ha ara s'han escampat d'allò més. Al riu, els ànecs també han anat de baixa, en canvi hi ha molts cormorans, que abans no sabíem ni què eren, i els rapinyaires s'han multiplicat, i pensa que aquests animals mengen molt cada dia i, per tant, afecten la fauna local. En fi, que hi ha coses que fan bé i altres que no tant."

## EL GOS DE CACERA

Li preguntem pel tema dels gossos de cacera. Veig que se li il·luminen els ulls i, sense pensar-s'ho, em deixa anar una frase definitiva: "Un caçador, sense gos, no és ningú." I, fent gestos molt expressius, continua: "Un gos, quan veus que

para i aixeca amb fermesa la cua, aquell moment no té preu, a mi fins i tot se m'accelera el cor." Aquest moment de què em parla en Martí fa referència a quan el gos es queda immòbil per avisar que ha detectat una peça. I acaba dient: "Aquests moments, que són únics i no tenen preu, només els podem entendre els que anem a cacera."

Quan parla de com es pot arribar a tenir un bon gos de cacera, ho fa amb un to ple d'emotivitat i em diu que, òbviament, cal que sigui de bona raça, però afegeix: "Un bon caçador l'ha d'ensenyar. Com? Doncs portant-lo molt a cacera i, sobretot, parlant molt amb ell." I, amb els ulls humits, em confessa: "Mira, he tingut gossos que tenien més seny que molta gent, per això he plorat quan se m'han mort."

«A Juià i a Bordils moltíssima gent tenia escopeta, però ara no queda gairebé ningú.»

«Al riu, els ànecs també han anat de baixa, en canvi hi ha molts cormorans, que abans no sabíem ni què eren, i els rapinyaires s'han multiplicat.»

Tens una relació molt intensa amb ells.” M’explica anècdotes de com es llancen a l’aigua del riu per portar-te les peces abatudes, o com es fiquen enmig de les bardisses i et porten aquell conill que, ferit –“pessigat”–, s’havia amagat enmig de les bardisses i sense gos no el podries pas trobar.

## CAÇADORS DE LA VELLA ESCOLA

Reconeix que el seu mestre va ser en Lluís Collell, que treballava de carreter amb en Josep Batlle i el seu pare. Diu d’ell: “Era un caçador empedreït, mirava de caçar tot el que podia, no tenia mai mandra per anar a cacera.” Amb franquesa, em diu que de molt jove, a vegades, havia anat amb caçadors que, com que en aquella època no hi havia el control que hi ha ara, practicaven la caça “alternativa”. Per exemple, hi havia vespres que anaven a tapar els caus dels conills amb branques o qualsevol cosa. Com que els conills no hi podien entrar, a punta de clar, els gossos els feien aixecar i ells els esperaven quan volien entrar desesperadament al seu cau. O amb la fura,\* que quan hi havia una plaga de conills fins i tot et donaven permís per fer servir aquest sistema, que consistia a “furar”, és a dir, fer entrar aquest petit mamífer carnívor de cos llarg i flexible al cau, que feia sortir el conill, que no tenia escapatòria, o bé per les escopetes que l’esperaven o bé per la xarxa que tapava la boca del cau. Per detectar la fura, li penjaven un esquellerinc i quan sortia la tornaven a posar al sarró. I de la cacera de les guatllas amb els filats (xarxes) als camps d’userda? Em diu: “Era un art, encara recordo les postures que adoptava en Martí “Estevenet” quan feia sonar el botet,\*\* el reclam per fer-les venir. Un mestre amb aquell petit instrument feia el so que imitava el crit del mascle per atreure les femelles. Prèviament havien posat el filat, una xarxa estesa damunt la userda, i quan veien que l’animal era a la zona de sota la xarxa feien soroll i la guatlla hi quedava enredada quan aixecava el vol.”

**FURA:** les fures o furons (*Mustela putorius furo*) són mamífers carnívors de la varietat domèstica del turó comú. Les fures solen tenir un pelatge marró, negre, blanc o mesclat, tenen una mida mitjana d’aproximadament cinquanta centímetres (incloent-hi una cua d’uns tretze centímetres), pesen vora un quilogram i tenen una longevitat natural d’entre set i deu anys.



Les mans d’en Martí amb un botet. Fotografia de Martí Navarro

## ARA

Em comenta que sempre li ha agradat menjar el que caçava, i amb aquella mirada de murri afegeix: “M’ho faig a la brasa i amb una mica d’allioli, renoi, allò és boníssim!”. Però amb un to més trist em confessa: “Jo, ara, hi vaig com de passeig, i fins i tot, quan tiro a una peça i no l’he tocat, penso: ‘Mira, millor’. A més, perquè te’n facis una idea, als meus nets mai els comento coses de la cacera i encara menys els dic coses com: ‘Mira, avui he caçat una perdiu!’.” I acaba confessant-se: “Res..., que cada vegada em fa més mandra.”

Vam continuar parlant de moltes coses..., vam passar revista dels caçadors d’abans, de quan es paraven ballestes, de la paciència que cal per anar a la becada, de la cacera del senglar, de les feines que el reclamen en aquest esplèndid mas, fins que el capvespre ens va fer adonar que havíem d’anar cap a *retiro*.

*Xevi Jou Viola*

**BOTET:** el botet és un petit instrument dels anomenats de reclam, de buf mecànic i elaborat artesanalment per la gent del camp. S’utilitza per atreure les guatllas que sobrevolen les messes fins a un parany prèviament preparat. Es tracta d’un petit os foradat, o també es pot fer amb una canya, a l’extrem del qual hi ha una bossa llarga i prima, com els didals que empren els segadors per no tallar-se amb la falç. En prémer el botet d’una manera especial, aquest produeix un so que imita el cant de la guatlla.

# La caça menor a Flaçà

EL TIR AL PLAT, UNA AFICIÓ ARRELADA ENTRE ELS CAÇADORS DE FLAÇÀ I FOIXÀ



En Josep Mitjà a casa seva amb les escopetes.  
Fotografia d'Aniol Simon

Quan parlem de cacera a Flaçà, hem de diferenciar, com pràcticament sempre, entre la cacera major i la menor. En aquest article em centraré en aquesta darrera i deixaré la major per al proper número de la nostra revista.

De caçadors, en tenim molts, i sobretot han fet aquesta activitat entre els termes de Flaçà i Foixà. N'anomenaré uns quants, que, pel que m'han comentat, són dels més destacats. Així, tenim en Joan Terrades, en Paco Amores, en Josep i en Paco Gràcia, en Pere Jubanteny, l'Esteve Bachs, en Ramon Casademont, l'Esteve Oliveras, en Joaquim Alcalà, en Josep Viella, en Joaquim Viader, en Lluís Buixó, l'Amadeu Galí, en Ramon Madrenas, en Manuel Medialdea, en Santiago Sureda, en Marcel Vilà, l'Agustí Hurtado, en Josep Sagués, en Josep Perich, en Joan Planas, en Josep Mitjà, en Paco Caro, en Joan Rabasseda, en Pere Pibernat, en Pere Sala, en Josep Corretger, en Josep Maria Bofill, l'avi Planas i en Josep Hurtado, entre d'altres. En Fermí Vilà era el president de la part del vedat de Flaçà, l'altra part era compartida amb Foixà i constituïa una unitat de dos pobles.

Un cop anomenats els protagonistes, hem de dir que tenen en comú, molts d'ells, el dia 13 d'agost de 1983. Aquest va ser un dia destacat per a la caça a Flaçà i la seva història. Després de molts anys d'anar amb Foixà, es va fer un canvi important i per primer cop es constituí una junta del vedat de caça amb el nom de Comunitat de Propietaris i Caçadors de Flaçà. Els motius d'aquest nou impuls els trobem en l'acta de constitució i són, sens dubte, de pes. El vedat de Foixà, presidit pel senyor Figuerola, vol deixar lliure el terme de Flaçà. Cada any el nombre de socis de Flaçà augmenta i, d'altra banda, la propietat del senyor Vinyals del poble no està



D'esquerra a dreta: Pere Pibernat, Rafel Font, Ramon Madrenas i Josep Viella. A baix: Josep Mitjà. Fotografia d'Aniol Simon

acotada. Abans de poder-se constituir calia, doncs, aquest acotament, requisit imprescindible que va ser presentat en aquesta reunió. Superat aquest escull, ja es podien fer les diferents comissions de l'entitat, i a partir d'aquí fixar objectius. Quins serien? El repoblament d'espècies, el manteniment i la instal·lació de plaques informatives i la possibilitat de tenir el tir al plat.

El vedat de Flaçà s'havia d'acabar de perfilar i calia fer uns tràmits a la delegació de l'ICONA (Institut Nacional per a la Conservació de la Naturalesa) a Girona. Els límits del vedat serien: al nord el riu Ter, al sud el vedat de la Pera, a l'est el terme de Foixà i a l'oest les Gavarres. El nom definitiu de l'associació, ja amb estatuts propis, seria Associació de Propietaris i Caçadors de Flaçà. Ja en aquell moment es tenia clar que la junta quedava oberta a qualsevol persona del poble. La cacera havia arribat de manera definitiva. Aquesta primera junta estava presidida pel senyor Joaquim Colls, el vicepresident era el senyor Agustí Hurtado, el secretari era el senyor Pere Solà i el secretari suplent, el senyor Josep Mitjà.

Els precursors van ser els senyors Paco Gràcia i Josep Costa, que van dedicar-se a buscar gent i a fer

possible aquesta nova realitat. Començava una nova etapa amb un vedat propi i, en principi, amb cacera menor. La caça major, a diferència d'avui en dia, només es duia a terme esporàdicament. D'aquest darrer tema, com ja us he dit abans, compto poder parlar-ne, pel seu abast, més endavant. Sincerament, crec que l'embranchida que ha agafat s'ho mereix. Retornem a la cacera menor, objecte d'aquest número: a can Míliu de Sant Joan de Mollet es feia un sopar del senglar, que es feia amb la colla de Celrà. La junta general de socis es feia al juliol i s'hi explicaven els temes generals i els comptes, i la junta extraordinària, amb els temes del dia a dia, es feia un cop al mes.

Els conills, les perdius, les polles d'aigua al riu Ter, els ànecs i els becadells eren els protagonistes. A mitja veda, cap al 15 d'agost, apareixien els tudons, les tórtres de bosc i les guatlles. Aquesta etapa tenia lloc cada diumenge fins al 15 de setembre. A l'octubre comença la temporada d'hivern, que s'acaba el primer diumenge de febrer. El segon diumenge d'aquest mes es feia un dinar a la barraca d'en Marcel Vilà, a Vinyers.

Els primers anys van ser d'efervescència i puixança de la cacera. Ara això ha canviat. Ens ho explica amb

molts anys d'experiència en Josep Mitjà, secretari de l'entitat durant molt de temps, que ara dona un cop de mà en temes administratius de caça. Així, em diu que al principi hi havia moltes cases amb gossos a Flaçà i rodalia. Aquest fet actualment ha anat molt de baixa. Les causes són variades i m'ho va anar explicant animal per animal. El conill és un cas paradigmàtic. Als anys vuitanta del segle XX n'hi havia molts i el vedat se'n nodria especialment. Dues tongades de malalties, primer la mixomatosi i més tard l'hemorràgia vírica, que afecta aquesta espècie, van fer que es morissin abans que es poguessin caçar. El seu nombre va disminuir de manera destacada, i actualment pràcticament no en queden. Trobem perdus, que els caçadors deixen anar cap a l'octubre. Sobre aquestes, m'explica que són diferents les perdus de granja que les salvatges. Així, les de granja són més grosses i amb el bec i les potes d'un vermell més pàl·lid, i les salvatges són més petites i amb el bec roig. D'aquestes últimes, en té una de dissecada i em diu que va ser caçada a Can Payet, a la Bruguera. La primera de granja (gropa) també la té dissecada.

Respecte a les aus, considera que el seu nombre ha baixat espectacularment i actualment podem trobar tudons o coloms salvatges i alguna becada. Una gran davallada en relació amb anys anteriors. Pel que fa a les causes de tot plegat, m'indica la proliferació de les aigües brutes, que han afectat greument el medi ambient. Com a exemple, m'explica que la riera de la Pera, en el seu recorregut flaçanenc, tenia granotes, peixos i molts altres animals. Tot això, amb els anys, va anar quedant en res. Aquestes dades que van trobant *in situ* al bosc, els caçadors les recullen en el Pla Tècnic de Gestió Cinegètica de l'Àrea Privada de Caça La Bruguera, de la Federació Catalana de Caça, en el qual es detalla l'estat i el nombre de la fauna a cada moment, i posteriorment es presenta cada quatre anys al Servei Territorial d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació de la Generalitat de Catalunya.

Pel que fa al riu Ter, el diagnòstic és similar. Avui dia costa d'imaginar-se el Ter ple de carpes i altres animals que s'hi veien sense esforç. Aquí també la contaminació va fer estralls i un dany molt gran. Tot

i reconèixer que amb les depuradores la nostra llera del Ter ha fet un salt positiu i un canvi, el mal ja estava fet i res sembla que pugui canviar de moment. La riera de Farreres també es recorda plena de peixos i ara, com sabeu, difícilment n'hi podríem trobar. Grans canvis en relativament pocs anys.

Així, tenim que el caçador respecta la natura, però molta gent no tant. L'ús generalitzat i descontrolat d'insecticides també ha fet molt de mal, així com l'aparició de les desbrossadores, que deixen els marges nets. Sembla que aquesta part dels camins seria una font d'aliments –com per exemple els cargols– per als ocells. Els purins en el seu moment també van fer mal i tot plegat ha provocat una baixada del nombre d'animals i els llocs on en podem trobar. En Josep Mitjà també em diu que hi ha hagut una baixada en l'afició. La cacera no està de moda entre els joves. La mitjana d'edat va pujant, i aquest fet preocupa, i molt. A vegades pot ser una època i és possible que torni, però els fets són els fets i no es poden amagar. La baixada més pronunciada es nota des de l'any 2005 en endavant.

En l'àmbit més esportiu, una part destacada d'aquesta entitat és el tir al plat, que es va practicar des de l'any 1983 fins a l'any 1998 ininterrompudament. La idea era recaptar diners per arreglar camins i repoblar el vedat d'animals. Es feia a la baixada anterior del gual del Ter, entre Flaçà i Sobrànigues, amb visites al riu. L'assistència era alta i en alguns casos hi havia tiradors que venien de força lluny. Així, per posar un exemple, l'any 1988 hi havia 90 tiradors. S'organitzava per esquadres de 6 tiradors per a 15 plats. En un principi es feia amb màquines manuals, però no eren del tot precises, segons l'opinió dels tiradors més experts. La incorporació d'un robot va portar la precisió necessària i demanada. La jornada començava a les 8 del matí i dues persones es quedaven a dormir en una barraca propera per tenir-ho tot a punt i poder vigilar. Els premis eren nombrosos i variats: el primer eren 10.000 pessetes i un pernil; el segon, 5.000 pessetes i una caixa de cava. Altres premis destacats eren caixes de vi o un lot de bisbalencs, i hi havia

«Actualment hi ha dies de caça cada dijous, dissabte, diumenge i els festius, amb un total de 98 socis, una mica menys que als inicis, que n'havien arribat a ser 121.»



molts patrocinadors, de llocs com la Pera, Bordils, la Sala, la Bisbal, Ultramort, Sant Joan de Mollet, Celrà i fins i tot la participació de l'hotel Les Medes de l'Estartit. Com a curiositat, hi trobem l'antic bar La Piña de Flaçà, que, com m'expliquen, era prop de l'antic cinema La Sala. Aquesta activitat, com moltes altres, va anar de baixada de mica en mica. Després d'una gran explosió, es va anar apagant a poc a poc. Aquest fet va ser bastant general i va afectar molts més pobles a part de la nostra llera del Ter. Avui en dia se segueix fent amb els que queden, i hi ha ajudat un sopar a can Miliu de Sant Joan de Mollet. Hi ha afició, però amb un nombre molt més reduït i concentrat en llocs més concrets. De tota manera, queda un bon record d'una època en què anar a tirar al plat era una afició consolidada en molts pobles de les nostres contrades.

Així, per acabar, quina és la situació de la cacera menor a Flaçà? Quina idea en podem tenir? Doncs

actualment hi ha dies de caça cada dijous, dissabte, diumenge i els festius, amb un total de 98 socis, una mica menys que als inicis, que n'havien arribat a ser 121. L'actual president és en Josep Maria Bofill; el secretari, en Josep Hurtado; el tresorer, en Jandro Castellà, i com a vocal hi ha en Josep Viella. Entre els reptes més destacats hi ha el manteniment i reforç de la cacera, com ja hem dit, el relleu generacional i, per últim, l'adaptació a la nova llei de caça, ja que la que tenim ara és arcaica, del 1970. Aquesta nova normativa preveu importants multes i la retirada de la llicència de caça, i és una llei aprovada per la Generalitat que no en té cap de semblant a cap altra comunitat autònoma i que per als caçadors és un motiu de preocupació pel que fa a la seva adaptació i convivència. Reptes majúsculs, sens dubte, per a una afició ben arrelada i ben consolidada al nostre territori.

*Miquel Terradez*



Esmorzar de caçadors dins de la barraca. Fotografia d'Aniol Simon

# El pintor romàntic que va passejar-se per la llera



**Modest Urgell. Dibuix del Campanar Parlavà, tinta a la ploma i aquarel·la sobre paper. 23'8 x 30'7cm. Cap a 1918. Museu Nacional de Catalunya**

Modest Urgell i Inglada (Barcelona, 1839-1919) va ser un dels pintors més coneguts, admirats i cotitzats en el tombant del segle XIX al XX. La seva obra la podem relacionar amb el paisatgisme romàntic, molt lligat a la renaixença cultural que vivia Catalunya i a través de la qual es redescobria, de mica en mica, tot el territori durant tants anys oblidat.

*Pintar aquesta Catalunya meva, petita, rònega, desmantelada, sense flors ni plantes, sense boscos ni montanyes, ni vernedes; aquesta Catalunya quieta, trista y solitaria.*

Sabem que Urgell va canviar de residència moltes vegades, però a Girona va viure els anys més tranquils de la seva vida. Va arribar a la ciutat durant els inicis de la seva carrera, però no se sap del cert els anys que s'hi va estar, segurament entre 1864 i 1872. Hem de pensar que llavors la ciutat tenia un aire medieval i estava dominada per edificis eclesiàstics i militars. Ell mateix ens la descriu d'aquesta manera:

*Els anys més tranquils de la meua vida son, potser, els que vaig passar á Girona, en aquell tercer pis del carrer de la Forsa; ab el cap ple d'ilusions y sense un ral á la butxaca. Encara'm sembla que'l veig aquell quarto, ahont me tancava de sol á sol pera pintar, escriure,*

*fumar, descansar á ratos y somniar á tota hora, sobre tot cap al vespre, quan el sol, ponentse darrera'ls arbres sechs de la Devesa, deixava á mitja llum las montanyas llunyanas, la planura serpentejada pel Ter, qu'apareixia com una cinta argentada, destacantse en primer terme unas teuladotas vellas y humidas, quatre rónegas xemaneyas y una especie de torratxota terminant en un panell que, rovellat per las plujas, no girava á dreta ni á esquierda, y sech y encarcarat, allí s'estava... perque sí. Qué n'hi havia passat d'horas contemplant aquell panorama trist, humit, però tranquil y simpátich! Qué me'n havia forjat d'ilusions mirant aquell panell que més clar se destacava com més la nit anava embolcallant d'ombra'l misterió paisatge!*

Tal com hem dit, el pintor va rodar molt per Catalunya; era el moment del naixement de l'excursionisme i ell aprofitava qualsevol indret per prendre apunts i veure la Catalunya rural que de mica en mica desapareixia. Hi cercava la fragilitat i la decrepitud d'un món ancorat en el passat, en la tradició i en l'immobilisme. Tenim constància que entre els anys 1860 i 1905 va passar per diverses localitats de la llera del Ter o molt properes: Albons, Bellcaire d'Empordà, Borgonyà, Cinc Claus, Flaçà, Gualta, Mata, Parlavà, la Pera, Peralada o Ultramort. Tots aquests són indrets on va parar, va agafar apunts i fins i tot va plasmar-los en alguns dels seus quadres. El seu objectiu era molt clar:

*Jo no trech fotografias, ni retrato, ni copio del natural; interpreto sugetionat per la primera impressió, y per aixó, terra, mar, cel camps y pedregals, platjas y marinas, xiprés, pobles y carrerons y ocas y canalla, resultan y resultarán sempre, als ulls del públich, "lo de siempre".*

Finalment, si algú vol aprofundir en la seva figura i la seva obra, pot endinsar-se en les seves memòries autògrafes –l'àlbum *Catalunya* (1905) i l'autobiografia *El murciélagu. Memorias de una patum* (1913)–, que va publicar al final de la seva vida amb l'ànim de reivindicar-se com un dels grans artistes de l'època.

*Pitu Pujol*

# Dos estudiants de Mollet a l'Institut de Girona

Al fons Institut Jaume Vicens Vives de l'Arxiu Històric de Girona (AHG), s'hi conserven l'expedient i la fitxa acadèmica de Jeroni Julià Duran (signatura 25/842) i l'expedient de Miquel Arpa Batlle (signatura 278/7533). Ells devien ser els primers veïns de Sant Joan de Mollet que van estudiar -en ambdós casos breument, sense completar l'itinerari- a l'institut gironí, en uns temps (1866 i 1936) en què ben pocs tenien accés a l'educació secundària.<sup>1</sup>

## JERONI JULIÀ DURAN

L'ecònom de la parròquia de Mollet, Salvador Viñas, certificava que Jeroni Julià Duran, nascut el 28 de juny de 1853 i fill de Sebastià Julià Mesonero i Margarita Duran, estava inscrit al llibre de bateigs del poble. La fe de baptisme era un document imprescindible per accedir a l'institut. Després d'haver pagat els drets de reglament, Julià va fer l'examen d'ingrés el 28 de setembre de 1866. Tenia, doncs, 13 anys. La prova, que consistia en un dictat, un enunciat de gramàtica castellana ("Análisis del tema que se le ha dictado"), una operació aritmètica i un apartat de doctrina cristiana ("El decálogo, virtudes teologales y sacramentales"), potser estava programada uns dies abans i s'havia hagut d'ajornar: l'expedient

incorpora un certificat signat per Tomàs Galter, metge, segons el qual Jeroni Julià "ha padecido un resfriado" que l'ha obligat a estar-se a casa del 12 al 22 de setembre.

Un cop superat l'examen, Julià va fer la sol·licitud de matrícula de les assignatures de Gramàtica Latina y Castellana, Principios de Aritmètica i Religión. Un mes més tard, el 20 d'octubre, demanava matricular-se a dues assignatures més: Gramàtica Castellana y Latina con Ejercicios de Traducción y Análisis i Explicación del Catecismo e Historia Sagrada, assignatures que va aprovar amb un "mediano".

A la tardor del 1866, Julià residia al col·legi de Sant Lluís Gonzaga, un centre educatiu privat situat al número 7 del carrer del Portal Nou, on hi devia haver una petita residència d'estudiants i on va tenir almenys dos tutors: Josep Mató Roig i Joan Vilà. Un curs més tard, Jeroni Julià consta com a resident al número 34 del carrer del Pont Major i té com a fiador Joan Jou Sadurní.<sup>2</sup> Es matricula aleshores al segon curs de Gramàtica Castellana y Latina i a Catecismo Cristiano y Nociones de Historia Sagrada, assignatures que supera amb un "bueno" en el primer cas i amb un "mediano" en el segon. El 14 de novembre de 1868 es matricula a Retórica y Poética, Nociones de Geografía, Nociones de Historia Universal i Aritmètica y Álgebra. Consta que no es va arribar a examinar de cap d'aquestes matèries.

<sup>2</sup> Segons el padró d'habitants de Girona, l'any 1865 Jeroni Julià, que aleshores tenia 11 anys, ja vivia al número 34 del carrer del Pont Major (AMGi. Fons Ajuntament de Girona. Padrans de veïns, 1865, reg. 12466). Hi devia tenir casa i obrador el seu oncle, Salvi Boris, flequer de 32 anys casat amb Francisca Julià, de 28, germana de Jeroni. Salvi i Francisca tenien dos fills, la Maria i l'Ignasi, de 5 i 2 anys respectivament. Vivien amb ells, també, Baudili Sitjà, de 18 anys i oriünd de Navata, i Maria Figueras, de 22 i filla de Sarrià, que en el padró del 1867 consta com a "criada". Segons el padró del 1868, Jeroni Julià s'estava novament amb els seus oncles i acumulava un any de residència a Girona. Agraïxo a Anna Gironella que m'hagi proporcionat les dades d'aquests padrons.

<sup>1</sup> Joan Olòriz documenta només 1.677 expedients del període 1859-1874, és a dir, durant la monarquia isabelina i el Sexenni Democràtic. Vegeu *L'Institut de Segon Ensenyament de Girona (1845-1900)*. Girona: CCG Edicions, 2008, p. 162 (Col·lecció "Joan Puigbert", 10).



Fe de baptisme on s'indica que Jernoi Julià Duran va néixer el 28 de juny de 1853, i els seus pares són Sebastià Julià Mesonero i Margarita Duran



Acta de l'examen d'ingrés a l'Institut de Miquel Arpa l'any 1936. Procedència: Arxiu Històric de Girona

## MIQUEL ARPA BATLLE

Fill de Pere Arpa Castelló i Dolors Batlle Perich, Miquel Arpa Batlle va suspendre el primer examen d'ingrés a l'Institut quan tenia 12 anys, el 17 de setembre de 1935. Al mes de maig de l'any següent s'hi va tornar a presentar i aquest cop va tenir èxit. La prova consistia en un dictat, una operació aritmètica i un seguit de preguntes orals. Arpa havia hagut de pagar els drets de matrícula (cinc pessetes) i presentar un extracte de l'acta de naixement i un informe mèdic signat per Josep Corretger, facultatiu de Bordils, que certificava que no tenia cap malaltia "infecto-contagiosa, como tampoco defecto físico ni deformidad". No consten les notes de cap de les assignatures que va cursar.

Lola Arpa, filla de Miquel, explica que el seu pare va fer l'educació primària en règim intern als Salesians de Girona, juntament amb el seu germà Narcís. "No sabia que hagués començat els estudis de secundària", afirma, "perquè el meu avi va morir molt jove, als 30 anys, i el pare va haver d'anar a ajudar a la fonda de Mollet". Miquel Arpa va ser un empresari autodidacte, fet a si mateix. Aviat es va dedicar a sanejar boscos i a vendre'n la llenya a la Torres Hostench. "Era encara molt jove que ja tenia dos camions amb dos xofers i treballava sobretot als boscos de les Gavarres", diu la Lola. Més endavant, als anys seixanta, Miquel Arpa va veure una veta de mercat en la compra de masies. "Coneixia molt bé l'Empordà i sabia apreciar les bones vistes. Va convertir algunes masies en hotels. Tenia bons contactes", diu la Lola. A finals dels seixanta, Arpa va decidir invertir en projectes immobiliaris a gran escala. Va ser un dels socis fundadors d'Empuriabrava, la marina residencial de Castelló d'Empúries.

Lola Arpa, que ha resseguit la història familiar en un llibre de publicació recent, recorda que el seu pare era una persona "molt treballadora, discreta i extremadament familiar. Feia moltes obres de caritat, però no en parlava mai. Això sí: de tant en tant fumava un puro o bevia una copa, i deia que ho podia fer perquè tenia la consciència tranquil·la. Tot i que passava moltes temporades fora, per imperatius de la feina, quan era a casa ens dedicava tot el seu temps. Va mantenir el vincle amb Mollet fins al final". Miquel Arpa Batlle va morir el 2002.

David Guixeras Olivet

# La nissaga de Can Quintana de Celrà

El vincle celranenc de Júlia Quintana Ylzarbe, casada amb Miquel Mateu i mare de la mecenes cultural Carme Mateu.

En Damià Mateu va comprar l'any 1923 el Castell de Peralada per 400.000 pessetes i el regalà a en Miquel i la Júlia, que el van començar a rehabilitar. A part de condicionar l'edifici –ells en deien el Palau–, van adquirir importants obres d'art, com pintures, joies, escultures, etc. Com a grans bibliòfils, van bastir una de les biblioteques privades més importants de l'Estat: amb una col·lecció única d'obra cervantina, molts incunables, còdexs manuscrits i miniats, etc. Amics de Salvador Dalí, van arribar a posseir una important col·lecció de les seves obres. Com a mecenes de les arts, van convertir el castell en un important focus cultural. A més de Peralada, a les comarques gironines posseïen propietats a Garbet i a Roses.

Miquel Mateu va heretar els negocis del seu pare: la Hispano Suiza, Hijos de Miguel Mateu i Fuerzas Hidroeléctricas de Andorra S.A. A més, va adquirir la majoria d'accions de Barcelonesa de Publicaciones S.A., propietària del *Diari de Barcelona "El Brusi"*, i participacions al Banco Urquijo Hispano, que més tard es convertiria en Banco Hispano Americano i del qual va ser conseller. També fou conseller del Banc Mercantil de Tarragona, del Banc d'Espanya, de Productos Pirelli S.A., de Catalana de Inversiones Mobiliarias S.A., de S.A. de Seguros la Estrella, de la Maquinista Terrestre y Marítima S.A., etc. Va crear Bodegas Vinos y Cavas Castillo de Peralada i moltes de les empreses que conformen avui el Grup Peralada. Gran emprenedor, també va participar en molts més negocis.

Fou alcalde de Barcelona des de la seva caiguda a mans de les tropes nacionals, el 27 de gener de 1939, fins al 18 d'abril de 1945, ambaixador d'Espanya a París del 1945 al 1947, president de la Caixa de Pensions (l'actual La Caixa) del



Júlia Quintana i en Miquel Mateu de joves.  
Procedència: Biblioteca-Arxiu del Palau de Peralada

1940 al 1972, president de Fomento del Trabajo Nacional (actual Foment del Treball) del 1952 al 1972, procurador de Corts del 1943 al 1972 i president del Comitè Espanyol de la Liga Europea de Cooperación Económica (LECE). També presidí la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, fou director de l'Agència EFE i tingué molts altres càrrecs. El 1957 va rebutjar ser ministre d'Obres Públiques.

El 1936, quan esclatà la guerra, la Júlia Quintana i en Miquel Mateu es trobaven a Peralada amb la seva filla de cinc mesos. Com a la resta del Principat, a Peralada hi havia un comitè revolucionari, que els va recloure al seu domicili per la seva posició socioeconòmica. Gràcies als contactes que mantenien van aconseguir travessar la frontera per anar fins a Ginebra, on es van instal·lar. Unes

setmanes més tard, en Miquel va tornar per Irun i es va posar al costat del govern insurrecte a Burgos.

Al final de la guerra, Mateu es convertí en alcalde de Barcelona perquè era amic de Franco, que, tot i ser desconfiat de mena, sempre el considerà fidel i el tingué en alta estima. De fet, es deia que era l'únic català que tenia línia directa amb el Pardo. Als alcaldes els solien nomenar els governadors civils, excepte els de Madrid i Barcelona, que els nomenava directament Franco. Se sap que la família Franco va fer algunes estades al Castell de Peralada i a la finca dels Mateu-Quintana de Garbet, on alguna vegada van ancorar el seu iot, l'*Azor*. Una de les primeres vegades que Franco es va allotjar a Peralada va ser l'any 1941, quan anava cap a Bordighera (Itàlia) a entrevistar-se amb Mussolini. Josep Pla va dir d'ell: "Mateu és un personatge sinistre, un burgès dominat per la por, per una ànsia econòmica sense límits, l'autèntic representant del franquisme a Catalunya."

El 21 de febrer de 1936 neix la seva única filla, Carme Mateu Quintana (1936-2018), a qui anomenaven "Carmencita". Una de les persones que la va cuidar de petita va ser la celranenca Maria Feliu Oliveras (1929-2018). Les germanes Quintana de Celrà, a qui el pares de la Maria tenien uns camps arrendats, l'hi van proposar i ella va acceptar anar a Barcelona a fer de mainadera. La Carme Mateu es va casar el 1957 al Castell de Peralada amb Artur Suqué Puig (1930-2021) i van tenir tres fills: Isabel, Javier i Miguel Suqué Mateu. Amb el seu marit, fou continuadora dels negocis dels pares. El seu entramat empresarial tenia en el moment de la seva mort més de 1.200 treballadors repartits per cinc països, encara que, públicament, va destacar sobretot com a promotora cultural, especialment per les gales musicals que organitzava al Castell, que van acabar transformant-se, l'any 1987, en el prestigiós Festival Castell de Peralada.

*Xavier Perich Vilert*



Façana de Can Quintana de Celrà. Fotografia de Martí Navarro

# Una conversa amb Núria Esponellà

GUARDONADA AMB EL PREMI PRUDENCI BERTRANA 2020

*Ànima de tramuntana* (2020) és la història de la Mínia, una arqueòloga *freelance*, i, al mateix temps, la història de l'Ekinar, una dona del segle III aC. Ambdues dones han de fer front a adversitats vitals relacionades amb la pèrdua d'un fill, el dol i les relacions personals complexes accentuades pel fet de ser dones en societats dominades per homes. Esponellà juga amb l'evocació del present i del passat, que s'entretreixeixen en una història intimista i amb un alt component sentimental, cosa que no l'eximeix d'afrontar algunes de les grans qüestions existencials de manera directa i clara.

*Ànima de tramuntana* és l'última novel·la de l'autora celranenca Núria Esponellà. En relació amb les seves darreres obres, és la baula que tanca un cicle. En efecte, els elements de la natura són el nexa comú entre diverses obres: *Rere els murs* (2009) és protagonitzada per l'aire, l'element relacionat amb el pensament; *Una dona d'aigua* (2013), per l'aigua, que representa les emocions; *La filla de la neu* (2016), pel foc, símbol de la ràbia, i, finalment, *Ànima de tramuntana* (2020), per la terra.



Núria Esponellà llegint el seu llibre 'Ànima de tramuntana'

La terra, mare i dipositària de la memòria del pas dels anys, és un tema de reflexió que ens remunta als orígens, els de l'Empordà, el lloc on s'ambienta la novel·la, i als personals de l'autora. A més, el simbolisme dels elements d'*Ànima de tramuntana* està relacionat amb una altra història, la de dues dones. La Mínia i l'Ekinar pertanyen a èpoques molt allunyades, però les uneix el sentiment de pèrdua. En definitiva, *Ànima de tramuntana* testimonia, relata i reflexiona sobre la història de dues dones que han de fer front al dol d'un fill.

## LA MANERA D'AFRONTAR LA MORT

Per a Ekinar és molt clar, la vida i la mort formen part d'un cicle. L'una i l'altra no es poden separar i la manera d'afrontar-les és clau. Per a les civilitzacions antigues, la mort no era entesa com una cosa negativa; era un procés natural que, de fet, s'havia de viure. En efecte, la mort s'assemblava més a un canvi energètic que no pas a una pèrdua definitiva. Tal com explica l'autora, la mort no és només un procés físic, sinó més aviat un canvi d'energia que forma part de l'existència. Els ancestres hi són, entre nosaltres i en nosaltres. Aleshores, per què la societat actual ha perdut aquesta concepció de la mort? Avui en dia sembla que parlar de la mort equivalgui a destapar un tema obscur, completament negatiu i tabú. Segons Esponellà, si la mort forma part de la vida, no la podem rebutjar. En lloc de negar-la, seria molt més positiu aprendre a acompanyar els nostres éssers estimats en aquest procés, tal com ho feien els nostres ancestres, mitjançant rituals i cerimònies. D'aquesta manera, s'acomiadaven de la persona que havia traspasat amb molta més serenitat i resiliència. Tanmateix, la novel·la no nega en cap moment que el dol formi part d'un procés dur i trist. Al contrari, no tracta la mort amb frivolitat, sinó que s'hi acosta des d'una perspectiva madura

i vivencial. L'autora transmet els coneixements fonamentats en l'estudi de les tradicions de les civilitzacions antigues i també els que ha adquirit amb la seva pròpia experiència.

## VIURE I ESTAR DESPERT

"Estar despert és conèixer-te a tu mateix, prescindir de les màscares, de tot el que t'han dit que ets, i saber qui ets tu." *Ànima de tramuntana* posa de manifest l'actitud vital amb què cadascú decideix afrontar la pròpia existència. En aquesta línia, un dels temes delicats que Esponellà explora és el fet de viure amb la consciència d'estar desperts. Per a ella, saber què has vingut a fer a la vida, què hi busques i cap a on la vols dirigir és estar despert. En canvi, estar adormit és deixar-te arrossegar i subjugar. Quan vivim adormits ens deixem segrestar pel món exterior. Actualment, ho podem relacionar amb les noves tecnologies, que, d'alguna manera, han accentuat l'aïllament i la reclusió en mons virtuals. Sense censurar cap opció i respectant totes les opcions, Esponellà expressa amb claredat que podem escollir la via que vulguem, estar desperts o adormits, però que hem de ser conscients que si ens deixem portar per les inèrcies socials és fàcil caure en els paranys de la infelicitat.

## LA IMPORTÀNCIA DE L'AMISTAT

En aquesta novel·la es dibuixen perfils molt diferents, però tots tractats amb molta cura i sensibilitat. És destacable el personatge de l'Estel, l'amiga íntima de la Mínia, que l'acompanya en el tràngol del dol i l'ajuda a tocar de peus a terra. La seva visió és molt més construïda, representa la dona que s'ha aprofundit més i que, per tant, es coneix. A través d'aquest personatge, que es pren la vida amb alegria, gaudint de plaers, i que té un toc esbojarrat, es vinculen reflexions d'una gran profunditat. Per exemple, l'Estel té clar que la rancúnia ens porta a la infelicitat: "Només som responsables del que fem..., el ressentiment amarga i l'has de desarmar amb la tendresa." Per tant, hem d'aprendre a transformar les emocions, afrontant-les cara a cara i no defugint-ne. Esponellà parla amb sinceritat i evoca el record personal per transmetre una història de gran contingut espiritual. Per a ella, l'amistat és una companya imprescindible en els moments crucials de la vida, ja que ens fa de contrapunt i ens equilibra.

## UNA NOVEL·LA DE DONES

Vinculat amb la gran sensibilitat que destil·la el text i el missatge que vol transmetre, Esponellà explica que les protagonistes havien de ser, necessàriament, dones. Això no vol dir que no hi apareguin homes, ni de bon tros, ja que n'hi ha uns quants i amb papers rellevants. Tanmateix, la novel·la havia de donar la veu a dones per com s'hi vincula la gestió de les emocions i, particularment, del dol familiar. Per a l'autora, les dones tenen i han tingut un paper essencial en la gestió de les emocions, tant en l'àmbit familiar com en el social. Per aquest motiu, els dos personatges principals són dones i, afegeix, "no podria ser altrament".

## EL PROCÉS D'ESCRITURA

Durant quatre anys de recerca constant, Esponellà ha consultat arxius, ha fet entrevistes a arqueòlegs i historiadors, s'ha documentat amb lectures i ha fet rutes iberes des d'Ullastret fins a la Girona romana. La recerca, doncs, ha seguit dues vies: la històrica i la personal. *Ànima de tramuntana* és el resultat d'un estudi profund sobre la civilització ibera, des de les tradicions que la caracteritzen fins als antropònims. Tanmateix, la intenció de l'autora no era furnir el text amb detalls de dates i esdeveniments concrets, sinó contextualitzar i poder escriure en un marc històric determinat amb una certa seguretat. En suma, la recuperació d'Ekinar és un cant al poder del feminisme, alhora que evidencia que les troballes arqueològiques tenen vàlua en la història i, sobretot, en la història de les dones.

"Ha escrit sense descans, amb la fúria dels posseïts que cavalquen pel món de la inspiració, on es guarden totes les històries reals i imaginàries possibles." Per acabar, escriure és un procés catàrtic per a la Mínia, però també ho és per a l'autora. En cada personatge hi ha un buidatge inicial a partir de l'experiència personal. Segons Esponellà, cadascú té un caos intern que ha de passar per un filtre i, després, potser, pot esdevenir text literari. Així, es podria dir que els humans hem de passar les emocions per un sedàs. Aleshores, resultaria que la poesia, la literatura i l'art en general són curatius. Segons Esponellà, "si l'art és curatiu, hauríem de poder escriure el guió de la nostra vida i fer-la creativa, aleshores la nostra vida seria una obra d'art". Amb aquestes últimes paraules, dedicades a reivindicar la pròpia vida com a objecte artístic, la Núria i jo ens acomiadem.

Clàudia Bussé Rojas



# El 'castell' de Sant Miquel

Sota aquest nom popular, que poc té a veure amb la realitat conservada fins avui, s'hi amaga un complex conjunt d'edificis d'èpoques diferents: una fortificació altmedieval, una ermita del segle XV i dues torres de la xarxa de telegrafia òptica del segle XIX. Malgrat els orígens clarament celranencs de l'indret, en l'actualitat aquest conjunt es troba a cavall dels municipis de Girona i Celrà.



Ermita de Sant Miquel del Castellar (segle XV). Fotografia de Martí Navarro

Qui no ha pujat mai a Sant Miquel? Qui no ha ascendit, des de Celrà o Girona, les costerudes rampes que, enmig d'uns boscos d'una immensa bellesa, menen fins a aquestes antigues edificacions? Qui no ha esplaiat mai la seva vista contemplat des de la llunyania la silueta dels seus murs amb la llum dels darrers raigs de sol ponent un dia de primavera o estiu? Pocs, segurament pocs! I és que aquest conjunt forma part des de fa molts segles del paisatge natural i humà de les Gavarres. Elevada des del seu podi natural i sumptuós, la silueta dels seus murs sembla vigilar el pas dels segles i de la seva gent.

El conjunt arquitectònic conegut popularment com *castell de Sant Miquel* està compost per un heterogeni conjunt de restes (una possible primera fortificació medieval de cronologia incerta, una ermita bastida al segle XV i dues torres de telegrafia òptica del segle

XIX)<sup>1</sup> i es troba situat al NO de les Gavarres, al cim de l'antic puig Castellar (394 m), una talaia natural privilegiada sobre el congost del Ter i la vall de Campdorà des d'on es domina el pla de Girona, la Selva, el Pla de l'Estany, l'Empordà i bona part de la serralada pirinenca i prepirinenca més oriental. L'actuació que des del 2003 va portar a terme el Servei de Monuments de la Diputació de Girona va permetre l'estudi, excavació, consolidació i restauració d'aquest antic conjunt en la forma en què encara avui es pot observar i visitar.

Al llarg de dos articles pretenem presentar les principals característiques de la història d'aquest indret i dels seus edificis. En aquest primer, bàsicament parlarem de l'ermita de Sant Miquel del Castellar, bastida a mitjan segle XV; en una segona part, en un proper número de la revista, ho farem sobre les construccions de telegrafia òptica que es bastiren al llarg del segle XIX, un segle històricament convuls, que acabaren per canviar definitivament la fesomia d'un conjunt situat avui a cavall dels termes municipals de Celrà i Girona.

<sup>1</sup> Sobre els orígens i l'evolució històrica i arquitectònica del conjunt, vegeu AMICH, N.M. (1992), "L'ermita de Sant Miquel: una aproximació històrica", *Programa de la Festa Major, Ajuntament de Celrà*; MARQUÉS, J.M i AMICH, N.M. (1993), *La parròquia de Celrà*, Ajuntament de Celrà, p. 59-62; BAYONA, L. i BUSCATÓ, L. (2004), "La restauració del castell de Sant Miquel. Un exemple de torre de telegrafia òptica", *Revista de Girona*, 227, Girona, p. 44-47; BAYONA, L. i BUSCATÓ, L. (2005), "El castell de Sant Miquel: actuació restauradora sobre el conjunt", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLVI, Girona, p. 183-200.

## DE FORTIFICACIÓ A ERMITA

Els orígens del conjunt són encara avui certament incerts. Les intervencions arqueològiques prèvies a la restauració del conjunt de l'any 2003 van posar al descobert les restes de dues cisternes al cim del turó, la part externa d'una torre semicircular i les restes d'un mur, restes que semblaven pertànyer a un edifici previ a l'ermita construïda al segle XV, possiblement relacionat amb finalitats militars o de vigilància del territori, i amb una cronologia incerta, versemblantment altmedieval.<sup>2</sup> En aquest sentit, cal fer notar que el topònim de *puig Castellar* es documenta ja al segle XI i és molt probable que en origen tingui relació amb l'existència d'aquesta antiga construcció medieval avui pràcticament desapareguda.

La fundació de l'ermita, segurament reaprofitant part d'aquestes antigues estructures medievals, que inicialment va ser posada sota l'advocació de santa Maria i sant Miquel, va tenir lloc a mitjan segle XV. El document original d'aquesta fundació està datat el 24 de maig de 1451 i s'hi esmenta que Andreu Alfonsello, aleshores vicari general del bisbe gironí Bernat de Pau (1436-1457), atorgà el permís per a la construcció d'aquesta capella al prevere del capítol catedralici Joan de Dons. En aquest mateix document s'esmenta també que la nova capella es bastiria al cim de l'anomenat *puig del Castellar*, al terme de la parròquia de Celrà ("*[...] in summitate montis vocati lo Puig del Castellar parrochie de Cilrano*"), i que, posteriorment a la seva construcció, havia de ser proveïda de tots els elements necessaris per al desenvolupament del culte: robes de lli i seda, ara consagrada, creu, retaule, calze, missal... ("*[...] panni quam sericis, ara consecrata, cruce, retrotabulo, calice atque missali [...]*"). Per la seva importància, presentem la traducció d'aquest document, actualment conservat a l'Arxiu Diocesà de Girona:<sup>3</sup>

«L'ermita o capella de Sant Miquel va començar a ser construïda al cim del puig Castellar, al terme de la vila i parròquia de Celrà, a mitjan segle XV.»

Per la capella que s'ha de construir de nou a dalt del puig anomenat *lo puig de Castellar*, parròquia de Celrà. Andreu Alfonsello, vicari general [...], al respectable i apreciat en Crist Joan de Dons, prevere i paborde de Desembre a la seu de Girona, salut en nostre Senyor Jesucrist. És digne donar fàcil consentiment als justos desitjos dels que demanen i donar execució amb afectuositat als propòsits que neixen de la devoció. Atès, doncs, que, mogut pel desig de la devoció, us heu proposat de fer construir al capdamunt de la muntanya dita vulgarment *lo puig del Castellar*, situada al terme de la parròquia de Sant Feliu del lloc de Celrà, una capella, i en ella erigir o fer erigir un altar sota advocació de la gloriosíssima Verge Maria i de sant Miquel arcàngel. Per tant, secundant els vostres propòsits amb la decisió escaient en el Senyor, sense, però, cap perjudici de l'església de la dita vila, dels seus clergues i dels drets que els pertanyen de qualsevol manera, amb tenor de les presents lletres us concedim, amb autoritat del dit bisbe, que pugueu construir els predits capella i altar en lloc idoni i decent, a condició que proveïu honorablement el dit altar de robes de lli i seda, ara consagrada, creu, retaule, calze i missal

i les altres cosses necessàries en semblants concessions. Manem a tots i cadascun dels clergues de la dita església de Celrà que guardin i observin inviolablement aquesta nostra concessió. A més, amb autoritat del predit bisbe [...], concedim quaranta dies de perdó per la gràcia de l'Esperit Sant per cada almoïna o per cada vegada a tots els que, amb verdader penediment i confessió, prestin les seves mans a l'edificació dels dits capella i altar, per si mateixos o per mitjà d'altres, o per mitjà de les seves ànimes o bé d'altres formes aportin consell i favor a la realització d'aquesta obra. Girona, dia 24 del mes de maig de l'any de la Nativitat del Senyor de mil quatre-cents cinquanta-u. Aquesta obra, però, no es degué concloure fins a finals d'aquest segle XV, com ho testimonien documents del 1478 i el 1489, en els quals els aleshores bisbes de Girona seguien concedint indulgències a totes aquelles persones que ajudessin a l'acabament de l'ermita i a dotar-la de llibres i ornaments sagrats.

## ERMITA I ERMITANS

L'ermita, que sembla que aviat esdevingué un santuari molt popular, es trobava enclavada, per tant,

2 Bayona, L. i Buscató, L. (2005), p. 185-188, en el qual s'estudien aquestes restes en relació amb la futura construcció de l'ermita del segle XV.

3 Arxiu Diocesà de Girona: Q4, f. 99v-100. Sobre aquest mateix document, vegeu Botet i Sisó, J. (1890), "Notas históricas. Fundación del santuario de S. Miguel cerca de Gerona", Revista de Gerona, XIV, p. 326-328.



Vista actual del conjunt arquitectònic de Sant Miquel de Castellar. Fotografia de Martí Navarro

(vers 1748), Josep Cornellà (1762-1779) i Miquel Domènech (vers 1797).

L'edifici de l'ermita bastit al llarg del segle XV constava originàriament d'un absis poligonal, alçat sobre les restes del basament de l'antiga torre medieval, i tenia una sola nau i una coberta inicialment feta amb arcs de rajola, però que posteriorment fou reformada en forma de volta de pedra semicircular. A l'exterior, a la cara nord, l'ermita estava coronada per un petit campanar d'espada.

dins el terme de la parròquia de Celrà, localitat d'on procediran la majoria dels futurs ermitans.<sup>4</sup> Aquests havien de ser elegits pels jurats i el consell de la vila de Celrà, els veritables protectors i administradors de la capella, que, a més, tenien la facultat de deposar-los si incomplien les obligacions que tenien encomanades.

Aquests ermitans, encarregats de l'ermita i del seu culte des dels seus inicis fins a la seva desaparició a principis del segle XIX, eren en un inici autèntics anacoretas de vida extremadament austera. Tenien cura de l'edifici i del culte, habitaven una caseta austera al costat de l'església i es mantenien conreant petites feixes de terra pròximes a la casa. Solien portar una mena d'hàbit religiós, i la gent popularment els coneixia pel seu nom de pila, al qual avantposaven el mot *fra*, com si fossin frares. Malgrat la migradesa de les fonts escrites, i sobretot gràcies a documents parroquials, coneixem el nom d'alguns dels ermitans que l'habitaren fins a finals del segle XVIII: Pere Tregins (vers 1518), Mateu Trobat (vers 1531), fra Francesc (vers 1568), Joan P. Brasses (enterrat a l'ermita el 1620), Joan López (vers 1653), fra Pere Costals (1671-1696), fra Pere Solés (†1697), fra Bonaventura (†1706, enterrat a l'ermita), Rafael Taverner (vers 1723), Pere Pagès (vers 1736), Francesc Ximénez de Solana

a terme a l'edifici l'any 2003 va permetre documentar que la darrera gran reforma de l'edifici es va produir al llarg del segle XVIII, quan s'annexà a l'ermita un tram de nau nou i més ampli cobert d'una volta rebaixada.<sup>5</sup>

Sembla que cal situar el final de la vida de l'ermita en els primers anys del segle XIX. Al seu progressiu abandonament, va seguir la seva posterior destrucció, en convertir-se Sant Miquel en un punt estratègic en els fets militars relacionats amb els setges de Girona (1808-1809) per part de les tropes napoleòniques. L'ermita mai més va restar oberta al culte. L'indret, però, com analitzarem en una segona part d'aquest treball, va ser de nou utilitzat a mitjan segle XIX per a la construcció de dues estacions de les dues línies de telegrafia òptica, civil i militar que comunicaven Barcelona amb la frontera francesa.

La segona part d'aquest estudi sobre Sant Miquel es podrà llegir en el proper número de la revista.

*Narcís Amich*  
Historiador i arqueòleg

4 MARQUÉS, J.M. i AMICH, N.M. (1993), p. 59-62.

5 BAYONA, L. i BUSCATÓ, L. (2005), p. 187-188.

# Petites virtuts en la catàstrofe

Hi ha un tema tan delicat de tractar que és quasi tabú. Em refereixo al fet de reconèixer que la gran desgràcia de la pandèmia *també* ha comportat (alguns) aspectes positius. Alerta! En el meu entorn familiar i d'amistats, la Covid-19 ha colpejat amb duresa mortal quatre persones. Per tant, no desitjaria que aquesta afirmació faci que se m'identifiqui amb un optimisme malaltís, semblant al que ja durant el primer confinament es va instal·lar entre nosaltres amb aquell cartellet omnipresent i esbravat que, acompanyat de la il·lustració d'un arc de Sant Martí, estampava: "Tot anirà bé!". No. Res no podia anar bé en un Estat sumit en la corrupció i l'autoritarisme en què, tal com va recordar el primer ministre holandès (Mark Rutte) al president del govern espanyol (Pedro Sánchez), era inconcebible que Espanya no tingués fons econòmics de reserva per afrontar una situació excepcional com aquesta i que concentrés tota la seva iniciativa política només a demanar ajuda financera a Europa.

Quan consigno aspectes positius que han arribat a partir de la gran devastació que suposa la pandèmia, em refereixo no a qüestions macropolítiques, sinó a factors més arran de terra, empeltats a la nostra vida quotidiana i més prosaica.

Em refereixo, per exemple, que hem descobert que en alguns aspectes *també* es podia viure amb menys i d'una manera més senzilla. També em refereixo al fet que s'ha acabat (espero que per sempre) l'hàbit de saludar persones desconegudes tot fent-nos dos petons a la galta. Ara, per sort, ja només ens saludem amb la paraula. També espero que s'hagi

acabat (per sempre!) aquella vinyeta prototípica en què un company de feina arribava al lloc de treball fet una sopa i, per exhibir un zel professional malentès, et feia saber que havia vingut a treballar tot i estar engripat i tenir molt mal d'ossos i estar a 38 de febre. Espero (però tinc els meus dubtes) que aquesta figura s'hagi liquidat: la Covid-19 ha precisat fins a quin punt, amb la pitjor de les millors voluntats, podem ser aspersors vírics.

«La reclusió que ha comportat la pandèmia m'ha permès conèixer el territori més proper, un territori amb els seus matisos: llums, pobladors, forces, esperits, matèries, ombres, fondals, turons, paisatges, runes...»

En el pla més personal, els espais de temps buit que ha comportat el confinament també m'han permès ordenar la memòria i el dolor per la mort de Josep Maria Uyà, professor, escriptor, dramaturg, col·laborador assidu d'aquesta revista, persona sàvia i amic. Hi va haver un dia que, com aquell qui profana un recinte sagrat, vaig atrevir-me a obrir els correus que, sobre el curs de pensament que va impartir amb el doctor Joaquim Jubert a la Casa de Cultura de Girona, en Josep Maria em va enviar amb totes i cadascuna de les seves lliçons. Moltes tardes de confinament s'han fos en la lectura d'aquestes lletres, que són el trist consol de l'estima en la celebra-

ció de la intel·ligència d'aquest Mestre perdut de manera tan prematura i desolada.

Com un Thoreau comarcalitzat i anònim, sempre que les lleis ho han permès, he passat molts dies de confinament als boscos, sobretot als boscos de Foixà i del veïnat de Farreres. "La pàtria són les caminades que es poden fer a peu entorn el teu poble", escriu Jules Renard. La reclusió que ha comportat la pandèmia m'ha permès conèixer el territori més proper, un territori amb els seus

matisos: llums, pobladors, forces, esperits, matèries, ombres, fondals, turons, paisatges, runes... D'aquesta vida, aïllada i feliç, força descordada, avui en voldria rescatar unes poques imatges fragmentàries, impressionistes com una pluja de gotes de colors diferents. Són aquestes:

- El bosc sempre (sempre) arrecera.
- Enfonsar les mans per aplegar terra i argelagues i arrels als boscos de Sidillà. Als tous dels dits, tenir-hi líquens del Ter. Palpar amb el peu la superfície relliscosa de la pedra que potser fa molts anys que és sota l'aigua del riu.
- Des d'aquest niu d'àligues que senyoreja sobre la plana, ho veus tot. Al sud, el massís de les Gavarres. Al nord, els contraforts dels Pirineus, enserrellats de neu. A l'est, els pujols vaporosos del Pla de l'Estany. I tot l'Empordà. I davant teu, els camps reticulats per canyissars o rengleres d'arbres, i els pobles, i els campanars, i les finestres de les cases que, al capvespre i a la nit, fulguren contra la fosca.
- He contemplat el traç net de les estrelles a la volta del cel, el pampallugueig càlid del far de Sant Sebastià, la lluminària groga i blanca dels poblets escampats a la plana –cases, viles i masos com esgarriats per un déu jugador que hagués sacsejat un cubilet demiúrgic i els hagués deixat espargir i assentar-se sobre aquella terra d'al·luvió.
- He barranquejat entre tolls de fang, gatoses, freixes, brucs, arns i arboços. Una geneta s'ha acostumat a la meua presència. Té una cua llistada, preciosa, que penja darrere seu com si formés part i no formés part d'ella mateixa.
- He passat estones a la passera que travessa el Ter en el punt de la resclosa de Colomers. He acostat la cara a la xarxa metàl·lica que protegeix la passera. I la remor de les aigües m'ha deixat sentir la força d'un nucli secret, impenetrable, com la vida, com gairebé tot.

*Lluís Muntada*



L'església de Sant Romanç de Sidillà, l'any 2016. Procedència: Ajuntament de Girona (CRDI). Fons: El Punt Avui. Autor: Joan Puntí



Façana principal de l'Hostal Gran de Flaça. S'hi pot llegir: "Posada Ampurdanesa de Juan Buxó. Se sirven comidas y bebidas".  
Procedència: llibre 'Flaçà. Les velles fotografies del poble i de la seva gent' (Ajuntament de Flaça, 1984)

# Les fronteres de Flaça

Sabiem on era el Cabo Machichaco, però no teníem ni idea d'on començava l'Empordà. O on acabava, més aviat, perquè nosaltres sempre vam tenir clar d'on érem.

Allò que ens pregunten ara:

–¿Qué pone en tu DNI?

Encara no ens ho podien demanar perquè no en teníem, de DNI. De fet, érem tan joves que ni tan sols pensàvem que en tindríem mai. En aquell temps, les butxaques servien per posar-hi xiclets i rocs. I un mocador de roba, que era l'única cosa

que ens emportàvem de casa. Per a un DNI, no. Quan s'és lliure, els DNI no existeixen.

Sí, i, a més de joves, també érem tan estranys que de tant en tant fèiem unes preguntes que ni els pares, ni els mestres, ni cap dels grans no esperaven que féssim. Recordo que una vegada en una classe de geografia vaig aixecar el braç, vaig esperar que el senyor Clares em donés permís, vaig aixecar-me de la cadira i vaig dir:

–Senyor Clares, vostè sap on comença l'Empordà?

Era fantàstic. Era el mestre i no ho sabia.

A la paret de darrere seu, mentre anaven passant els cursos i els anys, sempre hi havia un santcríst

i, en comptes dels dos lladres, o millor, posant-los cara, un quadre d'en José Antonio a un costat i un d'en Franco a l'altre. I en una banda, també mentre anaven passant els cursos i els anys, hi havia un mapa d'"España en relieve" que algú, un dia, va descobrir que tapava una humitat de la paret. I encara, també com sempre, el dia que li vaig fer aquesta pregunta, aquell home tenia al davant una quarantena de nois i cap noia. –Sí, jo també vaig tenir una infantesa desequilibrada.

Recordo que aquell dia feia estona que anàvem recitant "los ríos de España", "las cordilleras de España" i "los accidentes geográficos de la costa de España, cabos y bahías". A la llista que recitàvem, hi havia "los Pirineos" i el "cabo de Creus". Però el Ter no hi va arribar a ser mai. I el Daró tampoc, és clar. Preguntaves pel Daró i t'enduies un zero.

–Jo per mi que arriba fins a Flaçà  
–va dir finalment el senyor Clares.

No el Daró, sinó el Baix Empordà. Però ell tampoc no acabava d'estar-ne segur.

–Si no, on aniríem a agafar el tren?  
–va preguntar-se en veu alta.

Val a dir que l'argument no era gaire científic. Però era un argument de pes. El Baix Empordà, doncs, arribava fins a Flaçà. Vam creure'ns-ho, més que res, perquè sabíem que les coses s'acaben en un lloc o altre.

## EL RÈTOL

Van passar els anys. I un dia els de la Banca Catalana van posar un rètol a la carretera que va de Palamós a Besalú, encara que tothom es pensa que va de Palamós a Girona. El rètol era en català. I hi deia: "El Baix Empordà". I a sota: "Banca Catalana".

Però ara no els estic parlant d'un rètol petit, sinó d'un de gros, de la mida d'un anunci d'aquells dels que avui, quan no hi ha res, et fan saber que, si el veus, és perquè estan esperant que t'hi anunciïs.

L'anunci era de la Banca Catalana, doncs. El mal que va fer aquesta banca! Perquè resulta que van posar el rètol entre Mollet i Flaçà. I com que a l'altra banda de la carretera hi havia un rètol semblant que deia "El Gironès", tots vam deduir que Flaçà era l'últim poble del Baix Empordà, i Mollet, el primer que no n'era. Ho havia vist clar el senyor Clares!

«L'anunci era de la Banca Catalana, doncs. El mal que va fer aquesta banca! Perquè resulta que van posar el rètol entre Mollet i Flaçà. I com que a l'altra banda de la carretera hi havia un rètol semblant que deia "El Gironès", tots vam deduir que Flaçà era l'últim poble del Baix Empordà, i Mollet, el primer que no n'era.»

Van passar encara més anys, tanmateix ara no gaires. Prou anys, en tot cas, perquè deixéssim l'adolescència i arribéssim al temps que ho volíem canviar tot: el règim, l'Estat, el sistema econòmic de producció i, naturalment, la família i les relacions que teníem nois i noies. Bé, sobretot volíem canviar això últim, però fins i tot en els darrers anys del franquisme era més senzill començar provant de canviar el règim.

I això ens va portar a fer un partit polític. En aquells anys era moda i, francament, tampoc no venia d'un. El franquisme feia aigües per totes bandes, tothom es preparava per al que estava a punt d'arribar, jo calculo que anava sortint un partit polític nou per cada dos, tres o quatre grups bombolla. El nostre partit es va dir FABE, que volia dir Front d'Alliberament del Baix

Empordà. Sobretot vam tenir dos eslògans. El primer deia: "Ni catalans, ni francesos, només empordanesos". De ser espanyols, no en dèiem res: això ja estava descartat d'entrada. El segon: "Volem fronteres a Flaçà". A favor nostre, hi havia les reflexions d'aquell mestre, aquell rètol dels de la Banca Catalana i, sobretot, l'avantatge innegable de tenir posada ja una barrera. La infraestructura bàsica d'una frontera. Avui encara hi és, com ja sap tothom. Segur que arribarà un dia que la trauran. De moment, però, ha aguantat molt més que aquell nostre partit. Passen els anys i hi ha barreres, monarquies i constitucions que queden. De moment, és clar.

Xavier Cortadellas

# La torre Desvern: del pòrtland a l'ambient medieval



Obres a la torre Desvern de Celrà. Fotografia de Martí Navarro

La Coqui Malagrida, hereva dels remences de can Guinard d'Orriols, fou qui va cedir la propietat de la torre Desvern, que ara s'està restaurant, a l'Ajuntament de Celrà. En Lluís Camps, que ha publicat tres llibres molt interessants i ben estructurats sobre la història del poble, em comentà que la Coqui a vegades li demanava ajuda per interpretar algun document. Si era hivern, la trobava a la vora de la llar de foc i, enmig de la conversa, quan li deia: "Et vaig a buscar el pergamí", es posava un gran abric de pell i tornava de les habitacions gelades amb els escrits que calia desxifrar i entendre. Qui els havia de dir als remences de can Guinard d'Orriols, sotmesos als mals usos, que la seva hereva d'uns segles més tard

seria una de les pubilles amb més propietats d'aquestes comarques, neta d'un dels homes més rics de Catalunya, en Manel Malagrida i Fontanet, enterrat en una tomba sinó autènticament gòtica, com probablement era la del Sr. Desvern, sí neogòtica, i de les més espectaculars del cementiri de Montjuïc de Barcelona!

He vingut a la torre el dia del solstici d'estiu de 2020 per veure'n les obres de restauració. Esclar que, per tenir-ne una opinió, caldrà esperar el resultat final, però, si bé el criteri de la UNESCO de conservar amb materials i estètica ben diferenciats és bo, a la pràctica és tan difícil d'aconseguir una bona harmonia que cada cop som més els interessats en el patrimoni cultural que pensem que seria millor consolidar, amb tot el respecte, l'edifici històric i optar per

les mínimes intervencions, les absolutament indispensables, les més discretes.

No hi ha ningú i m'atreveixo a pujar, ho faig com si m'enfilés dins la història de Celrà, per les rampes que han de fer de suport a l'escala que anirà per l'entorn de la caixa de l'ascensor. Hi ha unes fustes clavades que m'ajuden una mica, no sé com baixaré. Des de l'últim replà puc entrar a l'espai antic. Em fa una impressió forta passar del pòrtland a l'ambient medieval i veure Celrà i el Pirineu des de darrere els capitells del segle XII atribuïts a Arnau Gatell. Veig també, des de les seves alçades, l'alzina centenària. Quan baixo, a moments tinc por de relliscar i poso gairebé el cul a terra.



En tornar a l'era de Can Prat del Puig, on ara vivim el Pablo i la Leo amb els seus tres fills petits a dalt i els de casa, quan anem a Celrà, a baix, em trobo el Pablo i la seva filla Lisa, de quatre anys. Són els meus veïns artistes, la Leo Castro Aguiló, a qui, quan em va comentar que la seva mare havia anat un temps a Mallorca, "el seu àmbit de confort", no vaig poder evitar de fer-li la pregunta: "Ets besneta d'en Marià Aguiló?". Ara fa molt de mare dels rebesnets d'en Marià Aguiló<sup>1</sup>, i ho combina com pot amb el que ha fet sempre: el teatre, fer classes i el ball. El Pablo fa molt de pare i continua fent d'actor, és el protagonista de la sèrie de Movistar *La peste*, ambientada a la Sevilla del segle XVI, amb unes imatges que recorden els grans pintors de l'època; en la pel·lícula, ara ja estrenada, *La mort de Guillem*, interpreta el paper de pare d'en Guillem Agulló, assassinat l'11 d'abril de 1993 a Montanejos (Castelló) d'una ganivetada en mans de joves d'extrema dreta. Des de molt jove, el Pablo Molinero s'ha dedicat al teatre. Amb el David Climent i la Pilar López de productora van fundar Loscorderos, un grup que ha fet unes obres

molt personals que barregen expressió corporal, llums, objectes, sons i música, amb un argument estrany, sovint surrealista, irònic, que qüestiona i posa en evidència les contradiccions. Em sorprèn quan em diu: "Espero que pugui un possible comprador de la furgoneta". La furgoneta és la de Loscorderos. Li dic: "Com? I Loscorderos? Tan bons que sou. Tinc amics que us coneixen des dels orígens i us valoren molt, ja ho saps". I m'ha respost: "Mucho honor y poco pan". Poc després ja veig baixar del mas un cotxe, i darrere seu la furgoneta. Es deuen haver posat d'acord amb el preu. *Ultrainocencia* deurà ser la seva última obra, una barreja creativa d'innocència i sarcasme molt eficaç. Aviat en podrem veure la versió cinematogràfica, de moment participa en el festival PÖFF de Tallinn, a la capital d'Estònia.

Cada instant és un pas entre allò antic i allò nou com el que he fet per passar del replà de l'ascensor de la torre Desvern a l'espai medieval. Ni les caixes de núvia, ni els pergamins, ni les tombes neogòtiques, ni la furgoneta d'un Celrà tan jove per a mi i diferent del que vaig conèixer... No podem guardar res, ni encerts, ni errors. El sol del solstici fa brillar les Garrotes i les fulles dels lilàs rere els quals acaben de passar els cotxes.

<sup>1</sup> Marià Aguiló (Palma de Mallorca, 16 de maig de 1825-Barcelona, 6 de juny de 1897). És l'iniciador de la Renaixença a les Illes. Fou poeta, folklorista i bibliotecari. El Diccionari Aguiló és el resultat del seu treball ingent i del seu amor a la llengua.

Francesc Prat i Figueras

La façana de cara nord de la torre medieval, des d'on s'albiren els Pirineus. Fotografia de Martí Navarro



# 'Setembre'

Com s'estreny l'estiu en arribar Setembre.  
Al revolt d'una cantonada neix el primer silenci.  
Després algú fa un gest de mig badall  
I cessa l'enrenou en una terrassa alentida.  
Les converses giren cap al passat  
Com remolins de la xardor amansida d'agost  
En el primer dia que matineges per anar a la feina.  
Especialment en els cossos d'elles, tan embrunits  
Pel càlid esclat de la sesta a la sorra  
Sota l'oreig de foc del sol de Juliol;  
Hi ha un deix de tèbia recança ennoblit per la calma  
Que les sobta encara brunes amb l'alè de l'hivern.  
Els sorolls s'opaquen sota el pes d'alguna nuvolada,  
Cau una gota, algú corre, una finestra es tanca.  
Després de tants dies, el cambrer plega les cadires,  
Entre les taules soles corre el gel del temps  
Fent fora del carrer els nens i la frisança.  
Els vianants s'isolen, comencen a saludar  
Com de lluny les veus abans tan vives,  
Les coses tornen a casa, els pensaments a dins.

*JMa Uyà*

Carrer de Madremanya, any 2009. Procedència: Ajuntament de Girona (CRDI). Fons El Punt. Autor: Lluís Serrat Masferrer



Edita: ASSOCIACIÓ CULTURAL LA LLERA

Ctra. de Julià, 48 - 17460 CELRÀ

Telèfon: 972 49 20 01



FACEBOOK: La Llera del Ter



TWITTER: @lalleradelter\_



INSTAGRAM: lallerarevista

CONSELL DE REDACCIÓ

Jordi Barrera Coll

Èlia Borràs Güibes

Clàudia Bussé Rojas

Mar Camps Mora

Carme Congost Escura

David Guixeras Olivet

Òscar Herranz López

Xevi Jou Viola

Pere Martín Sánchez

Mar Masfarré Irazola

Íria Masó Planas

Miquel Parramon Fauchs

Lia Pou Brugué

Anna Presas Quintana

Pitu Pujol Vila

Paula Ros Congost

Miquel Terradez Valmaña

COL-LABORACIONS:

Narcís Amich Raurich

Josep Buset Carreras

Xavier Cortadellas Gratacós

Lluís Muntada Vendrell

Josep Navarra Alzamora

Xavier Perich Vilert

Francesc Prat Figueras

Maria Puig Parnau

Marta Puig Parnau

Artemi Rossell Ferrer

Aniol Simon Surià

FOTOGRAFIA PROFESSIONAL:

Martí Navarro Molina

COORDINACIÓ:

Mar Camps Mora

Lia Pou Brugué

CORRECCIÓ:

Anna Roig

DISSENY:

Xavier Fontané

IMPRESSIÓ:

Montseny Impressors

MAQUETACIÓ:

Vicromia Arts Gràfiques

DIPÒSIT LEGAL: GI-737-96



Fotografia de Martí Navarro

